

<http://www.sxc.hu/photo/1396871>

I. UNITATE TEMATIKOA:

Zainketen jatorria

Mª Isabel Elorza Puyadena
Erizaintzaren Oinarri Teorikoak. OCW

Euskal Herriko Unibertsitatea/Universidad del País Vasco (UPV/EHU).
Erizaintza Unibertsitate Eskola. Erizaintza II Saila. Donostia
2012ko azaroa

Aurkibidea

Sarrera	2
I. UNITATE TEMATIKOA: Zainketen jatorria.....	3
1. Zainketak herri primitiboetatik XIX. mendera arte.....	3
1.1 Zainketa jardueraren jatorria.....	3
1.2. Zainketen lehenengo urratsak: Historiaurrea eta zibilizazio garrantzitsuenetakoak. 6	6
Historiaurrea	6
Egipto	8
Arro emankorra (K.a III milurtekoa-I milurtekoa)	9
Grezia	10
Erroma	12
1.3. Kristautasunaren eragina erizaintzan.....	15
Kristautasunaren lehenengo urratsak (1-500 K.o.)	15
1.4 Erdi Aroa.....	18
Goi Erdi aroa: IV. Mendetik X. mendera arte.....	18
Behe erdi aroa XI. Mendetik XV. mendera arte.....	21
Erromesaldien ugaritzeak: Santiago bidea. Gipuzkoako Goierriko eredua	26
1.5 Errenazimendua, Aro Modernoaren hasiera: Iraultza eta Erreforma garaia (XV-XIX) 29	29
Osasunarekin erlazionatutako Iraultza zientifikoa.....	30
Iraultza geografikoa eta ekonomikoa	32
Iraultza erlijiosoa.....	32
Frantziako iraultza eta Iraultza industrial.....	35
1.6 Florence Nightingale	36
2. Erizaintzaren eraketan egondako eraginak: XX. Mendea Espainian.....	39
3. Erizaintzaren profesionalizazioa.....	43
4. Bibliografia	47

Sarrera

Apunte hauek duten estruktura eta edukiagatik erizaintzan ikasketa unibertsitarioak hasten ari diren ikasleei zuzenduta daude. Aurreikuspen honetatik abiatuta erizaintzako oinarrizko kontzeptuak azalduko dira beti ere gutxieneko maila kontzeptuala hemen azaltzen dena dela adieraziz. Hemendik aurrera ikasle bakoitzak lan pertsonala egin beharko du, hasiera hasieratik gai bakoitzean arrazonamendu kritikoa erabiliz.

Horretarako geldi unerik gabe ikasleak abstrakzio eta sintesi gaitasunak landu beharko ditu aldaketa jarraikor batean dagoen erizaintza diziplinako prozesu guztiak aztertu eta ulertu ahal izateko. Lan honek gako xume batzuk eskaintzen baditu ere, helburu nagusia honakoa izango da: erizaintzaren oinarri historikoak eta zientifikoak erakutsi ikaslearen espiritu kritikoa etenik gabe mantendu ahal izateko bai ikasle den bitartean eta baita profesionala bihurtzen denean ere.

Helburu didaktiko honekin bat eginez, apunteak hiru unitate tematiko desberdinetan banatzen dira. Lehenengo biak, era bat teorikoak dira, hau da, edozein diziplina ikasten hasi aurretik profesioak izan duen garapena ezagutzea behar beharrezkoa denez, abiapuntua historia izango da. Era laburrean historiari errepasoa emango zaio gaur egunean dagoen errealitatea ulertu ahal izateko. Bigarren unitate tematikoan, erizaintzan azken mende eta urteetan egon diren pentsaera eta sentiera aldaketak ulertu ahal izateko, paradigma desberdinak landuko dira eta era honetan bilakaera argituko da erizaintzako eredu kontzeptualen bitartez. Hirugarren unitate tematikoan errealitatean murgilduko gara eta gaur egun gure inguruan gehien erabiltzen den eredu kontzeptuala, hau da, Virginia Hendersonen eredu kontzeptuala, landuko da oinarri izango delako metodologia zientifikoa era egokian aplikatu ahal izateko.

I. UNITATE TEMATIKOA: Zainketen jatorria

1. Zainketak herri primitiboetatik XIX. mendera arte

1.1 Zainketa jardueraren jatorria

Etimologikoki historia hitzak jatorri indoeuroparra badu ere, Greziako ἱστορία hitzetik hartu da “ikusten duena” zentzuarekin. Jatorri honetatik abiatuta, bere esanahia garatu zen: ikusi duena aztertu eta errealitatea arakatuz egia zehaztu artekoa esan nahi du (Moradiellos, 1999:7). Zentzu hau Herodotok, Zizeronen ustez “Historiaren aita” denak, eman zion aurreko giza gertaerak adierazteko. Hasieratik izenak bi zentzu izan zituen bata gertakizunak, gertatu dena (*res gestae*) eta bestea gertakizun horien ikerketa eta kontaketa (*historiam rerum gestarum*) (Moradiellos, 1999:7; Siles 1999:16).

Historiaren definizio asko eman daitezke (Siles, 1999:16; Moradiellos, 1999: 6-12) baina bat hartzeagatik Harluxet hiztegiak aipatzen duena hurrengoa da: “*Gizadiaren iraganaldiko gertaerak aztertzen dituen jakintza, haien interpretazio eta azalpena egitea eta gizarte-garapenaren eta -bilakaeraren arrazoiak eta legeak aurkitzea helburu duena*”. Eta zientzia den aldetik bere xedeen artean gertaturiko ekintzak, giza baldintzak eta lehenagoko kulturak argitzea dagokio.

Hau honela izanik, “Erizaintzaren Historia”k une desberdinei dagozkien zainketen jatorria, garapena eta bilakaera ikasten eta irakasten dituela esan dezakegu.

Zaintzea dedikatzen ziren pertsonak noiz agertu ziren zehazki esatea ezinezkoa da, baina, “*dar cuidados, cuidar, era una noción ligada a cualquier forma de vida, y proporcionar cuidados puede considerarse inseparable de la noción de supervivencia de los seres humanos, de la continuidad de la vida en grupo, del desarrollo y mantenimiento de la vida*” (Domínguez Alcón, 1986:15), onartzen badugu, gaur egungo Erizaintzaren hasiera, gizakiaren agerpenarekin berarekin hasten dela ondorioztatu behar dugu.

Historian zehar, batzuetan zaila izaten da Erizaintza eta Medikuntza bereiztea, izan ere, bien lehenengo etapak estuki erlazionaturik daude. Elkarmenpekotasuna garbi azaldu da mendeetan zehar eta honek harreman berezi eta bakarra sortu du.

Erizaintza arteetan zaharrena eta lanbideetan gazteena dela esan ohi da. Berak, etapa

desberdinak ezagutu ditu eta gizarte mugimenduetan parte hartu du. Garai desberdinetako kulturaren barne egon da eta kultura hauek modelatu egin dute, berak halaber, kultura horien garapenean laguntzen zuen bitartean.

Erizaintzaren historia, beraz, gizateriaren irizpide nagusiek baldintzatu duten status-a izan duten talde profesionalaren historia da eta sorrerari buruzko edozein testutan, edukiaren zati handi batek bere historia, emakumearen historiako gertaera bezala aurkezten du.

Erizaintzaren aurrerapenean, emakumeen betebeharrak, bere burujabetasun ekonomikoak, familiarik kanpoko askatasunak eta beste faktore sozio-kultural batzuek, eragin erabakigarria izan dute. Bere garapen osoa ez zatekeen gertatuko, emakumea bere zapalketa egoeratik atera eta berau gainditu izan ez balu. Esan daiteke, beraz, Erizaintzaren eskaera orokorrak ulertezinak liratekeela, momentuko beharrak eta gizarte baldintzak ezagutuko ez bagenu.

F. Collière-k Erizaintzarekin erlazionaturiko jarduera primitiboenak jatorri biologikoa dutela dio. Eta hau horrela da, emakumeak bere gorputzarekin izan duen esperientziagatik eta antzinako errito askok beren erdigunea ugalkortasunarekiko gurtza zutelako. Emakumeak, senezko amakotasuna zela eta, benetako erizainak kontsideratu ziren. Ondorioz, gaur egun ere, erizaina indarra eman eta zaindu egiten duen ama maitekor bezala ikusten da askotan. Erizaintzaren sorreran ama eta erizaina identifikatu egiten ziren, historian zehar erizaintza emakumeei zegokielako ideiak iraun zuelarik. Amakotasuna senezkoa zen, sufritzen ari zirenak zaintzeko behar zen motibazio edo bultzada ematen zuena.

Eta amakotasun honetatik erizainaren hitz anglosaxoia (nurse)¹ baldin badator ere, bai gaztelaniaz eta baita euskaraz ere erizain edo erizaintza hitza, sufrimenduarekin edo gaixotasunarekin eta hauen zainketarekin lotzen da. Historian zehar, Erizaintzaren zainketen izaeran eta bilakaeran, osasunari gizartean eman zaion baloreak eta honekin lotuta, erlijioaren eboluzioak eragin izugarria izan du.

Denboraren poderioz, Erizaintzaren kontzeptua zabaltzen joan zen, berari dagozkion zainketak konplexuago bihurtzen joan ziren eta agerian gelditu zen, motibazioz gain², beste faktore batzuek behar zirela. Argi gelditu zen maitasuna eta dedikazioa ez zirela berez nahikoak osasuna sendotu edo gaixotasuna sendatzeko.

Erizaintzaren aurrerapenean beste funtsezko osagaiak zeuden, trebetasuna,

¹ Hitz honek, latinen jatorria badu ere, (*nutrire*: elikatu, jaten eman; edo *nutrix*: hazten duen emaztea).

² Erizaintza diziplinan ezinbesteko elementua izan den arren.

esperientzia eta ezagupenak, alegia. Prozedurak burutzeko trebetasuna esperientziaren bidez joan zen lortzen eta hobetzen. Gaixotasuna eta beren prozesuei buruzko informazioa zabaldu ahala, ezagupen handiagoaren beharra joan zen sortzen. Eta prozesu hau izan zen Erizaintza arte nahiz zientzia bihurtzeko bultzada eman zuena.

Erizaintzaren lanbidea, denboran zehar garatzen joan bada ere, oraindik heldutasunera ez da iritsi. Oraindik ere hazten eta garatzen ari da, ematen diren zerbitzuak, eguneroko jarduerak eta erantzukizunak geroz eta zabalagoak dira.

Denboraren arabera, historia ikasteko eta ikusteko modu desberdinak egon ohi dira (historia tradizionala, unean-uneko historia edo historia estrukturala adibidez). Erizaintzan hau interesgarria da batzuetan era tradizionalan, hau da kontakizun puntualak (Erromako emaginen ekintzak, ospitale handien sorkuntza...) landuko direlako; beste batzuetan unean-uneko kontakizunak adieraziko dira, historiako epe zehatz bat argituz; eta segur aski historia kontatzeko era zabalena historia estrukturala izango da, historiaren geruza desberdinak, estruktura desberdinak adierazten dituztelako. Estruktura desberdin hauek Silesek, (1999:21-23) erizaintzarako hiru arlo nagusietan banatzen ditu: Unitate funtzionala, Marko funtzionala eta Elementu funtzionala.

Marko funtzionalak lekua adierazten du, hau da, non ematen dira zainketak? galderari erantzuten dio. Erizaintzara dedikatzen ziren lekuak eta egoera erakusten du: Kobazuloa, kanpamendua, tenplua, etxea, ospitalea...

Unitate funtzionalak gizartearen estruktura edo sozializazioa erakusten du. Noren edo zeren barnean ematen dira zainketak? Tribua, gremioa, familia, erlijio komunitatea... izango lirateke erantzunetako batzuk.

Elementu funtzionalak zainketa emailea erakutsiko du, hau da, nork ematen ditu zainketak? galderari erantzungo dio. Ama, amakotasun senarekin aitzindaria kontsideratu badaiteke ere, historian zehar elementu desberdinak identifikatuko dira profesionalizaziora iritsi arte: sorginak, aztiak, apaizak, mojak, jainko eta jainkosak besteak beste.

Hau guztia kontuan hartuta, argi dago erizaintzaren objektu nagusia zaintzea dela eta erizaintza, gizarte baten barnean zainketak izan duen garapenaren arabera kondizionatua egongo dela. Horregatik, irakasgaia historiako une anitzetan erizaintzako zainketen jatorrian, horien garapenean eta eboluzioan oinarrituko da.

Erizaintzaren historiako apunte hauek ekoizteko, erizaintzaren historian ezagunak izan diren puntu nagusiak azalduko dira beti ere, historiako epe tradizionalak, unean-uneko anotazio batzuekin konbinatuz eta horrez gain historia ekoizterala osatzen duten elementuak uztartuz.

1.2. Zaintzen lehenengo urratsak: Historiaurrea eta zibilizazio garrantzitsuenetakoa

Historiaurrea

Edozein profesioaren jatorria bilatu nahian beti ere bi arlo garrantzitsu behatzen dira: alde batetik lanean duen eragina eta bestetik gizartearen duen errekonoizimendu soziala. Lehenengo puntuak erizaintza gizartearen sorrerarekin batera koka daitekeela ikusi dugu orain arte. Baina errekonoizimenduari dagokionez, ezin esan balore izan duenik edozein emakumek egin zitekeelako.

Erizaintza izan daitekeen lehenengo aztarna, historiaurrean koka daiteke baina ezin esan ekoizterala sendoa zenik ez eta aztarna garrantzitsuak geratu direnik. Dakiguna ebidentzia mugatua dago erakutsita eta horregatik ez da zaila pentsatzea sortzen diren ebidentzia berriak antzinakoa birplantatzea eramango gaituela.

Paleolitoan (K.a. 600.000-5000), historiako epe luzean kontsideratua izan dena, gizakia ez zen ezerean jabea, ez zuen ondasunik eta tribua zen oinarritzko gizartearen ekoizterala, bertan ematen zelarik sozializazioa primarioa. Tribuetan (unitate funtzionala) eguneroko biziraupena edozeren gaineratik zegoen. Habitata eskaintzen zituen baldintzak oso gogorrak ziren eta ehizak, gerrek eta gaixotasunek oso jende gutxiri ematen ziren zahartzaroraino iristeko aukera. Zaintzak beraz, oinarritzko beharrak betetzera mugatzen ziren, nagusienetakoa jatekoa lortzea zelarik.

K.a 10.000. urte arte, hau da, Neolito garaia arte, ez zen ezagutzen nekazaritza edo abeltzaintza. Ordura arte tribuak nomadak ziren, ehiztariak eta naturak eskaintzen zituen produktuen biltzaileak. Honekin batera onartzen da beharrak unibertsalak izan direla eta gizakiak, hauei, lekuen arabera erantzun moldagarria eman diela. Baina, hala ere, naturan ematen ziren fenomenoak ulertzeko jakin mina sortzen joan zen eta gaixotasunak eta zauriak sendatzeko modua bilatzen hasi ziren.

Estrategien artean bi azpimarratu daitezke: behaketa eta animismoa. Behaketa, batez ere, animalien praktikan oinarritzen zuten, zauriak nola garbitzen zituzten (miazatuz

edo ur hotzetan sartuz) ikusten zuten, ze belar mota jaten zuten egoera batean edo bestean behatzen zuten, hauetakoen artean zein ziren eraginkorrenak erabakitzen zuen..., emakumea zelarik behatzaile eta biltzaile nagusia (Donahue 1985: 17). Esan daiteke, beraz, enpirismoa (Hernández, 1996: 25) zela zainketen oinarrietako bat.

Baina historiaurreko gizakiak ezin izan zuen eri eta zauri guztientzat tratamendua aurkitu behaketaren bidez. Horregatik, Paleolito erditik aurrera, arazoak konpontzeko beste arrazoi eta sendabide batzuk bilatzen hasi ziren, Goi Paleolitoan garatu zirelarik. Naturarekin zuen harreman estua zela eta, gizakia naturako objektuek, landareek, zuhaitzek, eguraldiko fenomenoek... bizitza propioa edo arima zutela kontsideratzen hasi zen. Horrela, zeuden hondamendi naturalei edo jasaten zituzten gaixotasunei esplikazioa bat ematen zien animismoaren bidez.

Honekin batera, imajinazioa ere garatzen joan zen eta espiritu onen eta txarren sinesmena zabaltzen, batez ere, osasuna lortzeko tratamenduekin eta erremedio desberdinekin lotuta. Superstizioak eta naturako indar ilunak gaixotasunekin erlazionatzen hasi ziren eta honekin batera erritoak eta magia (Siles, 1999:93; Donahue, 1985:18-19) ohiko praktika bihurtu ziren.

Neolitoan (K.a. III. milurtekoa), talde egonkorak sortzen joan ziren eta honekin batera hileta-errito eta ehorzketa mota desberdinak azaltzen hasi ziren: trikuharriak, kobazulo hilobiak... Guzti honek magiko-erlijiosoa den sinesmen era erakusten duelarik. Neolito eta Brontze garaiko gizaki taldeak, segur aski gaixotasuna ulertzen hasiko ziren era xume batean besterik ez bada. Ferreirok eta Lezaunek (2008: 36) diotenez, erreumatismo eta artrosi kasuak aurkitu dira aztarnetan eta logikoki, hauek, mugak eta dependentziak ekarriko zituzten eurekin, eta afekzio hauek zituzten gizakiek, inguruko laguntza beharko zuten euren oinarritzko beharrak (mugitu, jan eta edan, deskantsua, segurtasuna, jantzia,...) ase ahal izateko.

Hau guztia ikusita esan dezakegu gaixotasunak bi jatorri nagusi izango zituela bata, naturala, traumatikoa (borrokan egindakoa, erorketa baten ondorioa...) edo ambientala (pikadurak, hozkaketak...) eta bestea naturaz gaidikoa, jainkoa jatorri duena eta zigor neurri gisa hartzen dena (Ferreiro eta Lezaun, 2008: 35).

Pentsa dezakegu hau guztia lehenengo zibilizazio garaietan ere, (Egiptiar zibilizazioan edo Mesopotamiar zibilizazioan) horrela izan zela terapeutika magiko erlijiosoa eta enpirikoa erabiltzen zutelako gaixotasunaren jatorriaren arabera.

Egipto

Egiptoko, Mesopotamiako edo Asiria-Babiloniako zibilizazioetan, ez dakigu oso ondo zein izan zen zaintzaile nagusia, ez dakigu ez eta ere pertsona zehatz bat edo talde bat izango ote zen baina segur aski ia zibilizazio guztietan zaintzaileek bi terapeutikak menderatzen zituzten pertsonak izango ziren (hau da naturala eta naturaz gaindikoa) sorginkeriaz, aztikeriaz, sendatze erritualarekin, erremedio naturalekin eta esperientziarekin konbinatuz.

Egiptoko zibilizazioan mediku, higiene praktikak eta landare eta abere terapeutika aberatsa garatu zen. Kontserbatu diren hainbat papiroetan, deskribatuta daude, sendaketekin erlazionaturik dauden zainketak. K.a. 1550. urteko Ebers papiroa adibidez, Medikuntza, Ginekologia eta Higienaren tratatua da; Smith papiroa premiazko ebakuntzaren tratatua.

Baina, esan den moduan, arlo enpirikoaz gain osasuna, naturaz gaindiko sinesmenekin lotzen zen eta honen adibide osasunarekin erlazionatuta zituzten jainkoak. Aipagarrienetakoak Isis (ama lurra, ametsen bidez gaixoei laguntza eskaintzen ziena), Osiris (nekazaritzaren eta medikuntzaren sortzailea) edo Horus (ama Isisengatik ikasiz medikuntza eta iragarpen zientziak oinarri zituena)(Donahue, 1985:38-42).

Zibilizazio garatua izan zenez, suposatu behar da egon zirela erizain funtzioa betetzen zituzten zaintzaileak baina historiak ez du puntu hau garbi uzten eta zainketa emaile desberdinak antzeman daitezke. Zaintzaile batzuek apaizak ziren, jainkoek eragindako gaitzak sendatzen zituztenak; beste batzuek magoak eta aztiak, deabruak eragindako gaixotasunak sendatzen zituzten; mediku laikoak³ arrazoi naturalak eragindako gaixotasunak tratatzen zituzten; emakumeek, obstetrizian jarduten zuten (medikuak ez baitzuen espezialitate honetan parte hartzen). Esan daiteke emakumeak orokorrean askatasuna eta autoritatea zuela, etxe barruan bereziki, eta horiek ere zaintzaileak izango ziren.

Arro emankorra (K.a III milurtekoa-I milurtekoa)

Mesopotamia, Babilonia eta Asiria izan ziren besteak beste, antzinako zibilizazio aurreratuen leku esanguratsuenetakoak. Bertan sendatze praktikak, magia, erlijio eta zientzia izan zitekeena, nahastu egiten ziren, apaiz astrologoak zaintzaile nagusiak zirelarik. Inguru haietatik, geratu den aztarnetako bat, entzuna dugun Babilonian

³ Herodoto historialariak dionez, medikuak espezialitate desberdinetan banatuak zeuden: begiak edo hortzak sendatzen zituztenak, burukoak edo hesteetakoak... Ikusezinak ziren gaixotasunen sendatzaileak ere bazeuden (Donahue, 1985:41).

garatu zen Hammurabi kodea da. Honek, lege zibila eta kriminala erregulatzeaz gain, disposizio zehatzak jarri zituen osasun emaileentzat, zirujauentzat eta medikuentzat bereziki⁴. Inguru honetako historiak ez du erizainen aipamenik egiten eta honekin suposatzen da, zainketak esklaboen eta emakumeen esku egongo zirela. Biek ala biek kontsiderazio txikia zuten eta euren eginkizunak aitatzeari ere ez zuten merezi. Hala ere emaginen eta inudeen aipamenak jaso dira (Donahue,1995:49).

Palestina izango da, agian, zibilizazio esanguratsuenetakoa geuretzat hango jakinduria, Bibliako Itun zahararen bidez iritsi zaigulako. Bertan adierazten diren zainketak kristautasunak heredatu eta zabaldu egin zituen eta gaur egunera arte iraun dute.

Orduko hebrearrak, segur aski, Egiptotik hartutako hainbat higie praktika hedatu eta arau bihurtu zituzten Moisesek zabalduetako legeen bidez. Garaiko pentsaera (K.a. 1000 urte) filosofia teozentriko batean garatu zenez, erlijio eta medikuntza-zainketa praktikak nahastu egiten zituen. Pentsaera nagusiak zion, medikuntza zainketak gizaki guztiak jaso behar zituztela eta horretarako *xenodochia* izena zuten atzeritar etxeak sortu zituzten. Ondoren hauen hedakuntza eman zen eta gaixoak bertan zaintzen hasi ziren, babes, errukia, kontsolamendua derrigorrezkoak zirelako egunerokotasunean (Donahue, 1985:56-57). Hau guztia kristautasunarekin jarraitu zen filosofia eta pentsaera izan zen.

Segur aski, literaturan, erizaina edo antzeko irudia duen emakumea, lehengo aldiz Bibliako Itun Zaharrean islatu zen, "*Hasiera*" liburuan, alegia. Debora, haur zaintzaile eta laguntzaile gisa azaltzen da Rebecari lagundu behar diolako, honek egin behar duen bidaian (Biblia, *Hasiera* 24 ...).

Gure lurraldea behatuz gero, segur aski kultura zeltiberiarrek ezarrita (K.a. V. mendea) higie publiko eta pribatuaren arrastoak antzeman daitezke⁵ (Filoy Nieva in Ferreiro, Lezaun, 2008: 43). Hauxe gain, instrumentu mediko-kirurgikoak direnak edo izan daitezkeenak (gerratetarako eta borroketarako potentziala ere baitzuten) ere identifikatu dira (Etxeberria, Filoy eta Gil in Ferreiro, Lezaun, 2008: 43-44). Hauen bidez pentsa daiteke lotura izan zitekeela mediku-apaiz eta eliteen artean, eta bazeudela, etxe inguruko zaintzaileak haiekin kolaboratzen edo haien laguntzaile zirenak. Irudi magiko-erlijioso-zaintzailea, beraz, zeharka bada ere, antzeman daiteke

⁴ Bertan horrelakoak irakur zitezkeen "Medikuaren batek gizon aske bati brontzezko lantzeta batekin zauri larri bat tratatu badio eta heriotza eragin badio edo brontzezko lantzeta batekin tumore bat ireki badio eta begiak hondatu, medikuari eskuak moztuko zaizkio" (Donahue, 1985:48). Hau da "*ojo por ojo, diente por diente*" ezaguna den esaldia kode honetatik heredatua dela dirudi.

⁵ Arabako La Hoya herrixkan espaloak, harpauoak edo hiru gelako etxebizitzak aurkitu baitira.

hileta-errituak antzeman direlako eta aurkitu eta horietan identifikatu diren instrumentu mediko-kirurgikoagatik ezagunak direlako (Ferreiro, Lezaun, 2008: 44).

Hipotesi gisa planteatzen bada ere, guzti honek, segur aski zer ikusia izango zuen K.a. VI. mendez geroztik, Grezian ematen ari zen iraultza kulturalarekin⁶

Grezia

Greziaren ezagutza dokumentatua Homerok idatzitako Iliadarekin eta Odisearekin (K.a VIII. mendea) hasi zela esan ohi da. Hau da, historia poetikoaren bidez bizitzaren hainbat pasarte antzeman daitezke, baita zainketekin erlazonatutakoak ere. Egipto eta Feniziatik ekarritako Mitologian osasuna, gaixotasuna edo erremedio eta praktika mediku desberdina sarri aipatzen dira.

Greziarren historia, egoeraren arabera, garai edo epe desberdinetan bana daiteke. Horrela K.a. VIII-V mendera arte, Garai Arkaikoa kontsideratzen da. Orduan aldaketa sozial, politiko, ekonomiko eta kultural dezente eman ziren eta garai honetan kokatzen da baita ere literatura idatziaren hasiera eta Polisen sorkuntza eta garapena. Ondoren eta K.a. IV mendera arte, Garai Klasikoa deritzona eman zen. Orduan Greziako garai distiratsuena bizi izan zen. Hau guztia zabaltzen joan zen Ekialde Hurbilera eta Ertainera eta honekin batera garai Helenistikoa eman zen K.a. II. mendera arte., hau da Alexandro Handiaren heriotzarekin hasten da eta Erromak (146 K.a) Grezia konkistatu zuenean bukatu zen.

Herritarren ezaugarrietan erreparatuz orokorrean esan daiteke greziarrak behatzaileak zirela, edertasunaren maitaleak, erretorika zaleak... Emakumeari dagokionez, honek gizarte-maila, eskasa zuen eta giro patriarkal baten barnean bizi zen (Siles, 1999: 132). Atenaseko emakumeek ez zituzten eskubide juridikorik edo politikorik, tutore baten menpe (aita, senarra edo anai nagusia) bizi behar ziren eta ezin zuen inoiz greziar hiritargoa lortu. Adin txikikoa kontsideratzen zen⁷ Berarengan itxaroten zena etxe barruko gobernu eta zainketak ziren.

Aristotelesek (K.a. 384-322) eragin nabaria izan zuen pentsaera medikuan animalien eta begetalen biologiaren eta anatomia konparatuaren oinarriak ezarri zituelako. Logikaren zientzia, etikan, urratsak eman zituen eta Platonekin eta Sokratesekin batera arima arrazionalari, moralitateari, politikari buruzko hainbat kezka azaldu

⁶ Parekotasuna azaldu diren arrastoekin identifikatzen da (Ferreiro eta Lezaun, 2008: 44). La Hoyan adibidez burdinazko sugearen irudia. Hau bera erabiltzen zuten Greziarrek Asklepioren (osasunaren Jainkoa) irudian. Horrez gain La Hoyan ere eta sinesmen-sendaketekin erlazonaturiko buztinezko hainbat irudi azaldu dira zinopari kontsideratuak izan direnak, hau da oroipen gisa muleta, ilea, argizarizko irudia... jainkoari eskainiak eskerrak eman ahal izateko (Ferreiro eta Lezaun, 2008: 45).

⁷ Salbuespenak garai helenistikoak ikus daitezke Berenice, Arsínoe edo Cleopatra erreginen bidez.

zituen. Berarentzat, gizaki hitza gizonarekin parekatzen zen emakumeak, atzerritarrek eta esklaboak mendeko zirelako eta mendekotasun hau ezin zen inoiz desagerrarazi.

Antzinako Greziarrak politeistak ziren eta zeruko eta infernuko jainkoak, gehienetan sugeen edo zatorren laguntzarekin, sendaketen agente bereziak ziren. Apolo, adibidez, eguzkiaren jainkoa, osasunarena eta medikuntzarena zen. Baina Asklepio, Apoloren semea, greziar mitologiako sendatzaile nagusia izan zen. Ez bakarrik bera, inguruan zituen familiako emakumeek ere, parte hartzen zuten sendaketa lanetan. Horrela, Epigona bere emaztea indartzailea kontsideratu zen eta bere alabak ere osasunarekin erlazio zuzena zuten: Higea, osasunaren jainkosa, Panacea osasunaren berreskuratzailea, Meditrina osasuna mantentzen duena, Iaso eta Aegle gaixoak errekuiperatzen laguntzen zutenak. (Donahue, 1985: 66-68).

Asklepioren mitoak ospe handia lortu zuen eta berarentzat eraikitako tenpluak leku esanguratsuak bihurtu ziren. Famatuena, Atenasetik gertu zegoen, Epidauros tenplua izan zen⁸. (Donahue, 1985:68; Siles, 1999:137). Bertara sendaketaren bat jasotzea joaten zirenak, animaliak eskaini ondoren purifikazio prozesua jasaten zuten garbiketa eta baraurik egonez. Ondoren barneko gelatan loaldia egiten zuten, bertako suge horiaz (Asklepiosen sinboloa) inguratuta misterio giroa areagotuz. Loaldian (hipnosia antzekoa) eta ametsetan jainkoaren errebelazio sendagarria jasotzen zuten, eta esnatu ondoren sendatuta izaten ziren (Siles, 1999:137). Asklepioren kultuak erremedio erlijiosoen, naturaz gaindikoen eta erremedio naturalen nahasketa eskaintzen zuen. Hala ere, gaixotasun sendaezinak zituztenek eta haurra izan behar zuten emakumeek ezin ziren tenplu hauetara sartu, sarrera era bat debekatuta zuten.

Asklepioren tenpluan⁹, apaiz emakumezkoak eta gizonezkoak ziren zainketa emaile. Ematen zuten zainketa mistiko-espirituala hedatzen joan zen eta zainketa emaileak bi lerrotan banandu ziren: ezkutukoak, mistikoak zirenak eta medikuak, arrazionalak (Donahue, 1985: 70). Azken hauen artean esanguratsuen Cos-eko Hipokrates (460-370? K.a.), Medikuntza zientifikoaren sortzaile eta aita kontsideratua izan dena. Medikuntza naturalista zen eta bere ustez gaixotasuna ez zen sortzen espiritu edo etsai gaiztoengatik baizik eta lege naturalak hausteagatik. Horregatik medikuntza naturari laguntzeko burutu behar zen eta higienaren praktika bizitzarako printzipioa izan behar zen.

⁸ Aristofanesen Pluto komedian [(<http://librosgratis.liblit.com/index.php?subdir=A%2FArist%F3fanes%20%28444-385%29&sortby=date>):23-24; Kontsulta 2012/09/28], tenpluaren eta hainbat erremedioen zehaztasunak azaltzen dira batez ere Plutoni Asklepios jainkoak itsutasuna desagerrarazten dionean.

⁹ Tenpluez gain bazeuden beste bi instituzio zainketetara dedikatzen zirenak *Xenodochium* eta *Iatrimon* deritzonak. *Xenodochium*ak segur aski hebrearregandik herediatutakoak izango ziren, funtzio berdintsua betetzen baitzuten, hau da, bidaiariei zainketak eman hasieran eta ondoren gaixoenzat eta zaurituentzat zabaldu zirelarik. *Iatrimon*etan gaur egungo anbulatorioetan ematen diren zainketen antza zutenak ematen ziren.

Metodo Hipokratikoak lau puntu nagusi zituen: Dena behatu, pazienteengan gaixotasuna baina gehiago aztertu, ebaluazioa inpartziala egin eta naturari lagundu (Donahue, 1985:72). Guzti honetan oinarrituta, 54 idazki desberdinez osatzen den "*Corpus Hippocraticum*"en jaso zen eta oinarritzkoa izan zen medikuntzaren historian zehar. Bere jakinduria laburbilduz esan genezake, berarentzat gaixotasunen tratamendua oinarritzko elementuekin lotuta zegoela: sua, airea, lurra eta ura. Hauek era desberdinetan konbinatuak oinarritzko ezaugarriak erakusten zituzten: beroa, hotza, lehortasuna eta hezetasuna. Honekin guztiarekin gorputza eratzen zuen eta bertatik eratortzen zen gaixotasunaren teoria klasikoa, humoreena (odola, karkaxa, behazun horia eta behazun beltza), alegia eratu zuen. Humore hauek orekan daudenean gorputz osasuntsua lortzen da; aldiz baten edo gehiagoren gehiegikeriak edo eskasiak gaixotasuna darama berarekin (Donahue, 1985:72).

Hipokratesek ez zion erreferentziarik egin erizaintzari. Baina hainbat idazkietan zehatz-mehatz erakusten dira erizaina izan zitekeenak egingo zituela medikuaren laguntzailearentzat usten ziren teknikak (kataplasma, dietak, bainuak egiteko modu desberdinak...). Beraz, erizaintza-zainketak ematen ziren, baina ez dira zehazten nork ematen zituen eta emakumea, ez bazen jainkosa, apaiza, esklaboa edo emagaldua, etxean geratu behar zenez ikasteko gai ez zelako, bakoitzaren irudimenean uzten da arlo hau (Donahue, 1985:73-74).

Erroma

Kondairak Erromaren sorrera K.a. 753an Tiber errekaaren bokalean kokatzen du, interpretazio mitologiko desberdinekin¹⁰. Historian zehar Erroma, erreinua, errepublika, inperioa eta hiria izan da.

Gizartearen estruktura hiru maila sozial desberdinetan zegoen eratuta: patrizioak (gizarte patriarkalaren adibide), klienteak (pertsonek manaerazak eta mendekoak) eta plebeioak (eskubide politikorik gabekoak) (Siles, 1999: 141-142).

Erromatarrek ez zuten erlijio propiorik ez eta berezko sistema medikurik edo arterik. Herrialdeak konkistatzen zituzten ahala haiengandik hartzen joaten ziren onena iruditzen zitzaientza, Greziatik bereziki¹¹. Baina hiriak ingeniariaren ospetsuak izan ziren eta erromatarrei sor diegu, hainbat akueduktu, ubide, errepide, etxe sendo, hilerri, karkaba, bainu... Honek guztiak, osasun publikoan eragin zuzena izan zuen eta,

¹⁰ Horien artean Virgiliok *La Eneida* liburuan idazten duena edo Romuloren eta Remoren legenda.

¹¹ Ezaguna da Greziarregandik dirua, ehunak, barkuak, artea eta erlijioa behintzat hartu zitzutela.

Zuzenbidearekin batera erromatarrek gizateriarentzat utzitako ekarpen handienetakoak dira.

Grezia konkistatu ondoren (K.a 146), Eskola Hipokratikoko sendagileak, Erromara iritsi ziren eta esklabo gisa, mediku-lana bere gain hartu zituzten. Galeno (130-201 K.o.), fisiologo esperimentala kontsideratua izan dena, zen ezagunenetako bat. Beraien jarduerak Erroma osoan zabaldu ziren eta mediku-hoberenei Erromatar hiritartasuna eman zitzaien.¹² Orduz geroztik medikuntza profesioa duina izatera pasa zen.

Erroman erlijioak izandako bilakaeragatik, gaixotasunaren interpretazioan bi aro oso desberdin nabarmendu daitezke. Bata kristau aurreko garaia, politeista eta paganoa, Greziarrek ezarritakoaren jarraipena, magian eta erritoetan oinarritutakoa; bestea kristautasuneko Erroma, heriotzaren ondoren betiko bizitza lortu ahal izateko bereziki, osasuna-gaixotasuna kontzeptuan aldaketak ekarri zituen (Siles, 1999: 142, 152). Azken honek, bizitzan zehar sakrifizioa eta mortifikazioa eskatzen zuen.

Zainketei dagokienez, ezagunenak bainuetxeetan ematen zirenak eta gerrek eragindako zauriak sendatzeko egiten zirenak aipatu behar dira.

Bainuetxeetan, publikoetan eta pribatuetan, bi sexuetako pertsonak onartzen zituzten. Bertan mota askotako bainuak jaso zitezkeen: beroak, hotzak, lurrunezkoak, jarlekuzkoak... eta perfekzio handiko masajeak ere landu ziren. Masajeak emateko, *latraleptak* ziren pertsona espertoak eta hauek olioak eta beste gantzukari batzuk erabiltzen zituzten funtzio hori betetzeko. Masajeak emateko moduan, enpirismoa eta espiritualtasuna era bat nahasten ziren, antzinako eta gaur egungo masajeen aitzindari izan zitezkeen kolpeak edo igurtziak, errito magikoen itxura hartzen zutelako eta norberak zituen espiritu gaiztoak ateratzeko erabiltzen zirelako (Siles, 1999:145). Bainuetxeak gainera gune sozialak ziren, hitz egiteko, jokoentzako edo kirolak praktikatzeko gelak baitzituzten

Erromatarren espiritu konkistatzaileak eraman zituen hauek hainbat gerretara eta borroketara. Horregatik, medikuntza militar sendoa sortu beharrean egon ziren. Gudu-zelaitan lehen-sorospenak emateko antolatuta zeuden eta kanpainako anbulantziak ere sortu zituzten. Ondoren, *Valetudinaria* izenekin ezagutzen ziren, ospitale moduko eraikinak altxa zituzten. Hauek, 200 zaurituentzako edo gaixoentzako lekua zuten, *nosocomiak* bertako zaintzaileak zirelarik (Siles, 1999:145).

Nahiz eta Erromako hiriak beste herrialdetakoak baino garbiagoak izan, epidemia ugari

¹² Galeno (Pérgamo, 130- Roma, 200) horren adibidetako bat delarik

jasan zituzten; segur aski, bere konkistetan beste herriein zuten harremanagatik. Gaitz kutsakorren aurrean *Parabolani*¹³k betetzen zuten zaintzaile funtzio nagusia.

Erromako emakumea greziarra baina independenteagoa zen. Zainketarekin lotuta etxez kanpoko lan batzuk egiten bazituen ere, lan nagusiak erditzetan laguntzea eta haurren zainketetara dedikatzea ziren. Dena dela inudeak ezagunak dira, sarri umeak entregatzen zitzaizkielako edoskitzeko eta ondoren sortzen zen lotura askotan bizitzan zehar mantentzen zen (Siles, 1999: 145).

Baina kristautasunaren sorrerarekin, ideia altruistak garaitu ziren. Honela, gaixo eta ezinduen zainketak, errukizko obra kontsideratu ziren eta esanahi espiritualak hartzen joan ziren.

Kristautasunaren hasieran, Erromako Inperioak herri askotan agintzen zuen. Agintze hau, bost mendeetan zehar luzatu zen (K.a 27-K.o. 476). Lehenengo mendeak oparotasunean eta bake samarrean pasa ziren. Inperioak Europako gehiengoak, Asia Txikia eta Afrikako Iparraldeak bereganatu zituen. Antolakuntza politiko, legala, administratiboa eta militar garrantzitsua zuen eta esan den moduan higiean eta saneamendu publikoan aurrerapen bikainak egin zituzten. Baina gutxiengo batek, botere guztia izateaz gain ondasunak ere bazituen eta gehiengo herria miseria gorrian bizi zen edo esklaboak ziren; erdi mailako klaseak desagertzen joan zen eta ezberdintasunak geroz eta handiagoak izan ziren.

Honek guztiak eta urtetan eman ziren ustelkeriak Inperioaren ahultasuna ekarri zuen berarekin eta hasieran legez debekatua eta zigortua izan bazen ere, kristautasuna zabaltzeko eta sendotzeko egoera aproposa sortu zen. Kristautasuna erraz zabaltzen zuten Europar zehar, eta beste hainbat erlijioaren eta filosofiaren gaineratik jarri zen ohiturak, erritoak, ideiak eta idealak, jende xumeen artean segituan errotu zirelako (Donahue, 1985: 92), itxaropen berriak, poztasuna, santutasuna, justizia, amodioa... berarekin ezarri. Txiroei, gaixoei eta ezinduei sufrimendua arindu egiten zitzairen kristautasunaren bidez. Gaixoaren zainketak zentzu espiritualak hartu zuen, horren bidez merituak lortzen zirelako zerura joateko.

K.o 313. urtean, Konstantino Handiak, Elizarentzat askatasuna aldarrikatu zuen, Milango Ediktuaren bidez. Honela, kristauei, paganoen edo jentilen eskubide edo pribilegio berdinak ematen eta onartzen zitzaizkien eta denbora gutxian, K.o 400. urtean, kristaua ez izatea, aurreko garaietan izatea bezain arriskutsua zen.

¹³ Parabolani hitzak, gaixo kutsakorren ondoan bizitzaren arriskuan jartzen duen pertsona esan nahi du. Parabolani III. Mendean, izurrite beltzak Mediterraneo aldeko Italia jo zuenean, eta Alejandria indartsua zegoenean, sortutako gizon ermandadea izan ziren. Eurak, izurrite beltza Alejandrian eman zenean, gaixo guztiak zaintzen egon ziren hirian eta ospitalea ere sortu zuten. (faciasweb.uncoma.edu.ar/academica/.../Historiadelafenfermeria.pdf. Kontsulta eguna 21/02/10/03)

1.3. Kristautasunaren eragina erizaintzan

Kristautasunaren lehenengo urratsak (1-500 K.o.)

Kristok zabaldutako dotrinak eta anaitasunak, gizartearen aldaketa eta erizaintza antolatuaren sorrera ekarri zuen berarekin (Donahue, 1985: 93) eta emakumearen papera kontsideratzen hasi zen.

Lehen kristauak zabaldu zuen altruismoaren ideia ederki moldatzen zen emakume ama eta zaintzailearen espirituarekin eta guzti honek zainketa maitekor eta ordainik gabekoa bultzatu zuen.

Kristoren dotrinak gainera errukizko ekintzak, gizakien beharrekin parekatu daitezkeenak saritzen zituen: *“Gose bainintzen eta jaten eman zenidaten; egarri, eta edaten eman; arrotz, eta etxean hartu ninduzuen, biluzik nengoen, eta jantzi egin ninduzuen; gaixo, eta bisitatu; kartzelan, eta ikustera etorri... Benetan diotsuet: Nire seniderik txikien hauetako edozeini egin zeniotena, neuri egin zenidaten”* (Biblia; Mateo, 25: 35-36, 40).

Kristautasunak, gaixotasuna jasateko modu berria proposatzen du, gaixotasunak zentzu probidentziala hartzen baitu eta zaintzeak, ez zainduak izateak, hartzen du garrantzia. Kristau idealismo honek, Erizaintza-jardueran eragin sakona izan zuen zaintze lana bokazio sakratua bihurtu zelako eta gaixoen zainketa, maila altu batera igo zen. Gizon emakume guztientzat derrigorrezko eginkizuna bihurtu zen.

Kristautasunaren jainkoaren aurrean emakumea eta gizonezkoa berdinak ziren. Hau, eta atsekabetuak zaintzeko kristautasunak egiten zuen deia, faktore nagusiak izan ziren emakumearen aukerak zabaldu ahal izateko.

Jakinduria aristotelikotik jasotako ideiak aldatzen joan ziren, fedeagatik, itxaropenagatik eta karitateagatik, gizartea era bat modelatuz. Honen ondorioz, mundua Jainko baten onberatasunak mugitzen zuen eta sustantzia moralez blaitu. Denboraren poderioz, kristautasun xume, erraza eta zeremonial eskasekoa sakramentu, erritual eta hierarkia latza duen erlijio konplexu eta ondasun eta botere handiaren jabe bihurtu zen (Donahue, 1985: 92).

Segur aski, lehenengo emakume-langileen elkarteak gaixoen zainketaren ondorioz sortu zen, bokaziozko helburu filantropikoekin, erizaintzako taldearen itxura hartzen zuten taldeak elkartu zirenean. Talde hauen artean diakonesak, alargunak, birjinak eta

emaginak zeuden. Ondoren kalonje emakumeak, presbitero emakumeak, mojak erantsi ziren baina diakonesak, emaginak eta mojak izango dira bereziki zainketetara dedikatuko direnak.

Diakonesen jatorria ez da ondo ezagutzen. Badirudi, izen hau, zentzu orokorrean erabiltzen zela, besteen beharrak zaintzen dituen esanahiarekin. Diakonesa izateko emakume heldua, ezkongabea edo alarguna izan behar zen. Emakume hauek, erlijio-botorik ez zuten egiten baina bere burua, gaixoei eta behartsuei laguntza emateko eskaintzen zuten (bere gogoz) eta ordenak urteetan zehar maila garrantzitsua mantendu zuen. Zituzten funtzioen artean dotrina irakatsi, bataiatu, gaixoak eta txiroak zaindu, hauei janaria, dirua, arropak eraman eta atentzio fisiko eta espirituala eman besteak beste. Lehenengo diakonesa dokumentatua, San Pablok Itun Berriko Erromatarren liburuan aipatzen duen, erizain-bisitaria izan zen: Febe. *“Zenkreasko eliz elkartearen zerbitzari den gure arreba Febe gomendatzen dizuet: hartzazue Jaunaren izenean, sagaratuei dagokien bezala. Edozertan zuen beharrik balu, lagun iezaiozue, berak ere askori lagundu baitio eta neuri batez ere”*. (Biblia, Erromatarren liburuan 16: 1-2)

Alargunak eta birjinak, diakonesekin estuki erlazionatuak, Elizako lehenengo estamentuetan izan ziren. Laguntza eta zainketa lanetan parte hartzen zuten baina alargunek bigarren talde bat osatzen zuten eta eliza barruan gaixo eta behartsuekin egiten zuten lanagatik ziren ezagunak. Zehazki zer lan egiten zuten guztiz argitu gabe badago ere, euren lana zerbitzu erlijiosotan parte hartzea eta karitatea egitea zela dirudi. Gehienetan errespetu osoa zor zitzairen, kleroaren parean zeudelako. (Donahue, 1985: 107)

Erromatar emaginak famili-nobleko amak ziren eta erditzetan laguntzeko baimenduak zeuden. Beraien goreneko unea, K.o IV eta V mendeetan etorri zen, kristautasunaren aldaketaren ondoren. Orduan, maila altuko emakumeek askatasun soziala eta legala lortua zuten eta aberatsak eta independenteak zirenez, elkarteko-bizimodua (komunitarioa) ezarriz gain, gaixoekiko lan-karitatiboaren oinarriak eratu zituzten.

Ezagunenetakoa Fabiola izan zen. Emakume aberatsa, dibortziatua lehenengoz eta alarguna bigarrenez, kristautasuna hartu zuen erlijio moduan eta lurreko plazerrak albo batera utziz bere akatsak onartu zituen eta penitentzia eginez bizi izan zen. Zituen ondasun ugariekin, bere jauregian Erroman, doaneko ospitalea sortu zuen. Ospitale hau, San Jeronimok *nosocomium* gisa deskribatu zuen gaixoak zaintzen zen

leku gisa aurkeztuz¹⁴ (Donahue, 1985: 108). Antzinako erizaintzako matrona edo emagin ospetsuenetakoa kontsideratzen bada ere ezin ahaztu beste batzuek: Paula edo Marcela alegia. Hauek inteligentzi handiko emakumeak ziren eta bizitza eskritura sakratuak ikasten eman zuten (Siles, 1999:153).

Hau guztia ikusirik esan daiteke kristautasunaren nahietako bat, behar zuten guztiei laguntza eskaintzea zela. Horregatik Niceako (325 K.o) kontzilioaren ondoren erabaki zen gotzain bakoitzak *xenodecheion*a ezarriko zuela. Hauek alargunen eta diakonesen bisita jasoko zuten eta finantziazioa elizaren limosnekin burutuko zen. Lehenengoa San Basilio Handiak sortua izan zen, Cesarean (K.o 370. urtean) eta hiri handi baten itxura hartu zuen autosufizientea zelako. Ospitalea, umezurztegia, ostatua, asiloa, zaharrentzako tokiak, legenardunentzako tokiak... zituen baina horiez gain sutezia, burdinola, garbitokia, granja, tailer desberdinak... ere bazituen.

Aurreraxeago *xenodecheion*ak zatitzen joan ziren izen bereziak eta zehatzak hartuz: *xedonochia* (atzeritarrentzako eta bidaiarientzako ostatua), *nosocomia* (gaixoentzako pabiloiak), *brephotrophia* (abandonatuta zeuden haurrentzako tokiak), *orphanotrophia* (umezurtzentzako lekua), *gerontokomia* (zaharrentzako egoitzak), *cherotrophia* (alargunentzako tokiak), *ptochotrophia* (txiroentzako karitate etxeak) (Donahue, 1985: 117).

Kristautasunaren hasiera laburbilduz esan daiteke, zainketetara dedikatzen ziren pertsonak, gaur egun erizainak izango zirenak, motibazio erlijioso handia behar zutela eta horrez gain auto-sakrifizioa, obedientzia, umiltasuna eta aberastasun material guztiak baztertzea behartuta zaudela. Espiritu hau XX. mendeko hasierako hamarkadetan ere oraindik mantentzen zen. Donahuek behintzat horrela jasotzen du Christyren (1976) hitzak erabiliz:

...La característica esencial de la 'buena enfermera' era la obediencia, y el rigor con que se ponderaba esta cualidad es bien conocido entre las enfermeras que se graduaron antes de la última década... La 'buena estudiante' era la que hacía lo que se le mandaba y pronto se hacía evidente que la compañera de clase que hacía preguntas con demasiada frecuencia a menudo caía en la categoría denominada 'personalidad inadecuada para la enfermería'. (in Donahue, 1985: 99)

Kristautasunaren eraginak gaur egun arte iraun du eta onurak ekarri bazituen ere ezin esan dena horrela izan denik. Diziplina zorrotzak eta ondorioz pasibotasunak,

¹⁴ Era berean, gaixoak edo txiro hutsak zirenak berezitu zituen

otzantasunak, obedientziak, apaltasunak, norberaren gutxiespenak eta mesprezuak, erabakiak hartzeko erabateko ezintasuna ekarri zuen eta gaur egunera arte iraun duen erizaintzaren egonkortasuna eta garapen eskasa markatu ditu.

1.4 Erdi Aroa

Erdi Aro hitza, historiagileek Erromako erorketatik (476 K.o.) Konstantinoplaren erorketarainoko (1453 K.o.) epea kontsideratzen dute. Milurteko honek, antzinako historia eta historia modernoaren zatiketa markatzen badu ere, esan daiteke termino baliagarria besterik ez dela historiako epeak ez dituztelako muga zehatzak (Donahue, 1985:123) ez denboran ez eta espazioan ere. Erdi aroa, historiako aro guztiak bezalaxe, ez da berez sortzen baizik eta lurralde bakoitzean poliki poliki eratzen joaten da eta datu orokorrak emango baditugu ere, leku bakoitzaren berezitasunak ikertzea interesgarria litzateke.

Aro kronologiko honetako ezaugarriak, Erromako inperioa deuseztatzen zihoan ahala, kristautasunaren orokortzearekin etorriko dira.

Epe luzea denez, gehienetan bi azpi arotan banatzen dute historiagileek. Bata Goi Erdi-Aroa (IV.-X. mendeak hartzen dituenak) bestea Behe Erdi-Aroa (XI.mendetik-XV. menderaino).

Goi Erdi aroa: IV. Mendetik X. mendera arte

Historiako epe honi askotan sasoi-iluna deritzo, gizartearen hondamena eta inperioaren suntsitze soziala suposatu zuelako. Eliza eta erlijioaren¹⁵ botereaz gain tribu barbaroaren inbasioa ere orduan eman zen eta guzti honek gizartearen dekadentzia ekarri zuen berarekin.

Eliza instituzio antolatu eta estrukturatu gisa eratzen joan zen. Lurraren zatiketa eta antolaketa Erromatarrek egindakoaren antzekoa zen (Donahue, 1985:123), hau da, probintzia zibilekin pareka zitezkeen probintzia eklesiastikoak sortu ziren eta hauek gotzainak gobernatzen zituzten, Erromako Obispoa, guztien gainetik zegoelarik. Enperadorea Konstantinoplara joan zenean, Aita Santuak botere gehien lortu zuen eta enperadorea bezalaxe, hierarkiaren puntu gorenean jarri zen.

Garaiko bizimoduan bi arlo oso desberdin nabarmendu zitezkeen. Bata Monasterioetatik kanpo ematen zena, kaosarekin, gaixotasun kutsagarriekin eta

¹⁵ Eliza edo Erlijioa aipatzen direnean kristautasunari egiten diogu erreferentzia.

larriekin, higiene ezarekin, jende pilaketarekin eta gorputzaren mesprezuarekin pareka zitekeena eta bestea Monasterioetan ematen zena. Monasterioak, ikasketa eta kultura guneak ziren, osasunari buruzko jakintza bertan zegoen, zainketak bigarren mailakoak baziren ere, bokaziozkoak izaten ziren eta gainera monasterioak txiro eta erromesen babes leku bihurtu ziren.

Gizartea ondo zehaztutako hiru maila sozialetan zegoen banatuta: Bata, borroka egiten zutenak (*bellator*), hau da, jaun feudalak; bestea nekazariak (*laboratores*), lurra lantzen zutenak eta gehienetan jaun feudalaren menpe zeudenak, basailuak eta azkenik, errezatu egiten zutenak (*oratores*) hau da bizitza mistikoa zutenak edo monasteriotan bizi zirenak (Siles, 1999:160). Emakumea menpekotasunean bizi zen, eta duintasun puntua ordena erlijiosoetan sartzerakoan lortzen zuen.

Goi erdi aroan hiru mugimendu nabarmendu daitezke feudalismoa, monastizismoa eta islamismoa (Donahue, 1985: 124-137).

Feudalismoa Gobernu patriarkala da. Jaun feudalak, gizonezkoei familiarentzat etxea, janaria eta babes fisikoa ematen zien baina horren truke, lurra landu behar zuten, errenta ordaindu eta gudaren bat sortzen bazen soldadu joan behar ziren jaun feudalarik (Kondea, Markesa, Baroia, Jauntxoa edo /eta Zalduna) laguntza eskaintzea. Leialtasun osoa eskatzen zitzaizkien zerbitzariari. Diskriminazioak bultzatutako gehiegikeriak ikaragarriak zirenez, herri xumea errebelatzen hasi zen nahigabea erakutsi nahian. Emakumeak, gehienetan senarra inposatu egiten zitzaion. Baina jaun feudala askotan gudu-zelaitan egoten zenez, etxeko administrazioa mendekotasunean bizi zen emakumearen esku geratzen zen. Horrez gain bere kargu geratzen ziren menpe zituen pertsona guztien osasun zainketak eta horri esker hainbat etxeko erremedio ezagutzen zituen.

Monastizismo kontzeptua honakoa zen: mundutik isolatu arima santutzeko. Monasterioak ordura arte pobreak eta antolakuntzarik gabe bazeuden ere, garai honetatik aurrera bere oparotasuna ezagutu zuten eta Erdi-Aroko bizitzak zituen arriskuek ikusita, emakume eta gizonezko asko monasterioetara joan ziren munduko kaosa ekidin eta orientabide espiritualak bilatzeko.

Monasterioak¹⁶ ez ziren gaixoenentzat sortu, monjeak kopiatzaile ofizialak ziren eta honekin batera garaiko historiaren kronista ofizialak. Baina bertan jakinduria, santidadea, aszetismoa eta karitatea bateratzen zirenez, beharrezkoa zen gaixoenentzat eta txiroentzat asilo eta babesa eskaintzea. Horrela ospitale monastikoak bihurtzen

¹⁶ Umberto Eco idatzitako *El nombre de la Rosa* liburuan lehenik deskribatzen da monasterioetako bizimodua

joan ziren. Gaixoen, ezinduen edo txiroen zainketak, monjeen ermandadeak edo elkarte erlijiosoko kideek ematen zituzten. Era honetan bi funtzio betetzen zituzten : alde batetik jakinduriaren altxorra gordetzen zuten eta beste aldetik bigarren mailakoa kontsideratzen zen zainketak eskaintzen zituzten. Uste da diakonesen eta mojan esku uzten zela emakumeen zainketa eta mojek egiten zutela gizonezkoena.

San Basilio Handiaren lana eta ahaleginekin mugimendu monastikoa mendebaldera zabaldu zen eta Behe Erdi Aroaren garaiko gizartearen egituraketan garrantzi handia izan zuen. Baina Monasterioen antolakuntza nabarmenena, segur aski; Montekasinon Nursiako San Benitok (K.o 480-543) sortu zuen lehen monasterioa eta berarekin batera Benediktinoen ordena sortu zuenean etorri zen. Ondoren Benediktinoen monasterioak ikaskuntza eta kultura guneak bihurtu ziren eta monjeak, bibliotekari eta irakasle jakintsuak zirenez, alor askotako ezaguerak handitzen lagundu zuten. Eskolak ere ireki zituzten, irakurtzen eta idazten irakasteko.

Islamismoa, Mahomaren ondoren sortutako mugimendu erlijiosoa da. Mahoma (K.o 570-632), Arabiako merkatari eta erlijio zentroa zen, La Meca jaio zen. "Ala" Jainkoa duen erlijio monoteista berri baten profeta izan zen: Islamismoa. Bere irakaskuntzak "El Coran" liburuan, jasoak eta idatziak izan ziren.

VIII.mendeko hasieran Islamismoa zabaltzen joan zen eta arabiarren ezaugarrietako bat, medikuntzak sortzen zien jakin-mina zen. Hau nabarmena da arlo honetako ikasketak sustatu zituztelako eta mediku liburu askoren itzulpenak egin zituztelako Grekotik Arabierara [Hipokratesen (K.a V. Mendea) eta Galenoren (K.a 11. Mendea) obrak barne].

Arabiarrek konkistatu zituzten lurraldeetan ospitale handiak sortu eta metodo berriak ezarri zituzten gaixoak zaintzeko (insomnioa jasaten zutenei musika eskaintzen zitzaien edo "*Mila eta bat gauak*" bezalako ipuinak irakurtzen zitzaizkien). Antolakuntza sisteman mediku-buruak zituzten eta eurek ziren medikuntza eta erizaintza ikasleen arduradun eta erantzule.

Ospitaleetako estruktura fisikoak, emakumeak eta gizonezkoak bananduz, gela desberdinak osatzen zuten: errekupeazio gelak, gaixo larrientzako gelak... Horrez gain liburutegia, hitzaldietarako gela eta mediku eta erizaintzako etxebizitzak ere kontenplatzen ziren. Emakumearen zainketa, erditze-unean, prestakuntza gabeko emakumeen esku jarraitzen zuen.

Dena dela historiara Arabiar mediku ospetsuak pasa dira. Horietan

nabarmenenetakoa:

- Rhazes (K.o 850-932): barizela eta hazizurriei buruzko idazkiengatik ezaguna da.
- Avicena (K.o.980-1037): medikua, filosofoa, zientzialaria. "Medikuntzako Kanona" (arau/erregela) egin zuen eta XVII. mendean oraindik ere Unibertsitatean erabiltzen zen.
- Maimonides (K.o 1135-1204): Andaluziako Kordoba musulmanean jaiotako mediku judutarra. Marokora joan zen eta ondoren Palestinara eta El Kairora. Saladino¹⁷ Sultanaren Gorteko medikua izan zen. Higienea, dieta, pozoiak eta lehen unean eman beharreko laguntzei buruzko aholkuak zabaldu zituen.

Monasterioetako ordenetatik kanpo Erdi Aroan eraiki ziren hiru ospitale ospetsu, gaur egun oraindik dira.

- Lyongo Dieu Hotela¹⁸ (K.o VI.- 542)
- Pariseko Dieu Hotela (K.o VII.- 650): Karitate etxe txiki gisa eraiki bazen ere, sufritzen zuten guztien babes leku handia bihurtu zen. Gaixoen zainketaz Agustina Ahizpak, lehen erizain-ahizpak kontsideratuak, arduratzen ziren¹⁹. Beraien trebakuntza eskasa zen eta zainketak, gaixoen higiena eta etxeko lanetara mugatzen ziren.
- Erromako Santo Spirito Ospitalea (K.o VIII.- 717).

Behe erdi aroa XI. Mendetik XV. mendera arte

Behe erdia aroan (1000-1500 K.o.) mugimendu berritzaileak agertzen dira: komertzializazioa, erlijio jarduera eta pentsamolde berriak, gaixoen sekularizazioa, biztanleriaren mugimendu handiak, arrastoak utzi zituzten tribu barbaroen asentamenduak, hiribildu eta hirien sorrera... Erdi mailako klasea osatzen zutenek (merkatariak, bankeroak, dendariak, artisauak...) jaun feudalak bezain beste botere ekonomiko hartzen joan ziren eta gainera maila kultural eta unibertsitarioa lortzen joan ziren. Honekin batera, elizarekiko inkonformismoa adierazten hasi ziren hau, ondasun material eta aberastasunean zegoelako interesatua dohain espiritualak geroz eta gehiago baztertuz.

¹⁷ Saladino: Egipto eta Siriako Sultana. Beirut eta Jerusalem konkistatu zituen, XII. Mendeko Hirugarren Gurutzada sortu zelarik.

¹⁸ Dieu hotelaren izenak, Frantzian "Jainkoaren Etxea" esan nahi zuen, hiri eta herri bateko ospitale-nagusia adierazteko erabiltzen zen. Ospitale hauek, karitate-etxeen eredu jarraitzen zuten eta administrazio laiko batek gobernatzen zituen..

¹⁹ Inocencio IV. Aita Santuak (K.o 1254), emakume laikoen talde bat antolatu zuen, gaixoak zaintzen zituztenak. "Agustina Ahizpak" deituak izan ziren, San Agustinen erregela hartu zutelako. Ahizpen-ordenetatik aitzindari kontsidera daiteke

Dena dela garai honetan aurrerapen handiak gertatu ziren artean, idazketan Gutenbergen inprentarekin bereziki (K.o 1454an inprenta asmatu zen eta Gutenbergen Biblia deritzona argitaratu zen lehen aldiz inprentaren bidez), merkataritzan eta arkitekturan hiribilduen sorrerarekin. Hiri asko harresiz inguratu ziren eta eurekin batera fosok, zubiak edo ateak egin ziren barruko jendea babesteko. Baina horietako askotan ez zegoen ur garbirik ez eta janaririk ere. Gainera jendea pilatuta bizi zenez delinkuentzia, biolentzia, gosetea eta gaitz kutsakorrak asko zabaldu ziren. Honekin batera erizainen beharra era zabaldu egin zen. Hiri hauetan gehienetan ofizioak jendea elkartu egiten zuen gremioak edo kofradiak osatuz. Hauek sistema egonkortzaile bat eratzen zuten eta eginbeharretako bat gaixoei, zaharrei, umezurtzei edo alargunei behar zuten guztietan laguntzea eta zaintzea zen (Donahue, 1985, 140-179)²⁰.

Erizaintzan jarduten zuten pertsonak, maila sozial eta intelektual altukoak izaten jarraitu zuten. Gizon-emakume asko erizain lana egiten hasi ziren eta ideia militarrik, ordena eta diziplina, zainketa emaileen artean barneratzen hasi zen²¹. Emakumeak garrantzitsuak izaten jarraitzen zuten batez ere, erditzetan edo haur jaio berriei eman behar zitzaizkien zainketek emaginek eta inudek burutzen zituztelako.

Garai honetako gizartean kontradikzio latza sortu zen gizakia jainkoaren esanetara subordinatua zegoela esaten zutenen²² edo pentsamendu arrazional klasikoa bultzatzen zutenen artean. Azken hauek, Santo Tomas de Akino (1225-1274) buru zutelarik, teologia eskolastikoa garatu zuten Aristoteles pentsaera jarraituz. Ondorioz, Eskolastizismoa, Goi eta Behe erdi aroko inflexio-puntuetako bat kontsideratu daiteke sendakuntzan eta medikuntzarekin erlazionatutako historian sasoi monastikoa eta eskolastikoa banatzen dituelako. Azken hau gainera,

²⁰ Gure lurraldean ere dokumentatuta dago, 1374an San Andres izeneko kofradia eratu zutela (Honen konfirmazio Juan I., erregeak, 1382 an eta 1387an egin zuen) Seguran (Gipuzkoa). Kofradiak, gehienetan gremioa antolatzen ziren eta gremioak profesio bereko pertsonak osatzen zituzten. San Andres kofradia osatzen zuten 115 pertsonak, aldiz, ofizio desberdinetako kideez osatu zuten: zapatariak, olagizonak, arotzak, harakinak, larruginak, tornulariak, sastreak, albardagileak... Helburuen artean:

“...por pro mejoramiento del conçeio de la dicha villa de Segura, e porque mucho mejor e mas conplidamente el dicho conçeio e ellos e cada uno d'ellos e sus bienes fuesen e sean guardados e defendidos en uno de qualquier o qualesquier mal o danno o desonrra [que] quisiesen o quisieren fazer sin razón al dicho conçeio o a ellos o a qualquier d'ellos: Ordenaron entresi por serviçio del dicho sennor Rey todos de una voz e de un acuerdo, soponiéndose so la merçet del dicho sennor Rey, en tal manera que si algint bolliçio o pelea acaesçiese o acaesçier en la dicha villa de Segura ...” (Diez de Salazar 1985).

Egañak dionez kofradia lanbide desberdinen arteko pertsonen artean salbuespena bazen askoz ere arraroagoa hauen helburua, ordena publikoa mantentzea. Bere ustez hau lurraldeko lehen antolakuntza polizia izan daiteke (Egaña 2009:47). Kofradiaren estatutuetan eskaintzen dira :

“ e dozientos e çinquenta maravedis para la obra de la dicha yglesia de Sant Andrés...e connoçemos e otorgamos que nos que entramos Confadres en la dicha Yglesia de sennor Sant Andrés, que es çerca de la dicha villa de Segura, porque la dicha eglesia fuese e sea servida de todas las cosas que uviere e aya mester; e en tal manera e con tal condiçion entramos Cofadres en la dicha yglesia ”(Diez de Salazar 1985).

²¹ Horien artean Hildegard de Bingen (1098?-1179) goraipatu behar da. Mediki gisa ospe handia izan bazuen ere jakinduria zabala zuen besteak beste, erizaintzan, zientzia naturaletan, landare sendagarrien botanikan, filosofian eta erlijioan. Gainera komentu benediktino baten abadesa zen eta horrekin batera poetisa, mistika eta profetisa. Hau gutxi balitz, medikuntzako bi tomo idatzi zituen (Liber Simplicis Medicinæ eta Liber Compositæ Medicinæ). Horietan gaixotasunen arrazoiak, sintomak eta tratamenduak argituz gain gaixotasun mentalei ere erreferentzia egiten die eta espresuki tratatzen ditu antsietatea, obsesioak, fobia... (Donahue, 1985: 181).

²² San Agustinen (354-430 K.o.) jarraitzaileak

unibertsitateen sorrerarekin²³ markatua geratzen da medikuntza ikasketak²⁴ unibertsitateetan ikasten zirelako eta *ars* izatera pasa zirelako: sendaketara dedikatzen zen ofizioa, sendaketara dedikatzen zen artea bihurtu zen (Ferreiro eta Lezaun 2008:76).

Hau guztia behatuta, gizartea nahasketa sakon batean murgilduta zegoela igarri daiteke eta horren ondorio nagusienetakoen artean aipagarrienetakoak: erlijiorako sortu zen gogo bizia gurutzadekin islatu zena, eliza barnean eman ziren berrikuntzak erlijio ordena berrien sorrerarekin eta aipamen berezia egingo zaion erromesaldien ugaritzeak, Santiago bidea eredu delarik.

Gurutzadak eta Erizaintzako Militar-Ordenak

Gurutzadak federik gabekoen aurkako borrokak izan ziren. Aita Santuek bultzatuta, Jerusalemgo erresuma latindarra babesteko Europar kristauek antolatutako espedizio militarrek ziren (XI.-XIII. mendeak). Espedizio hauetan giza mugimendu handiak eman zirenez ospitaleak sortu behar izan ziren, guda geroz eta odoltsuagoa zelako eta batez ere gaixotasun kutsakorrek segituan barreiatzen zirelako²⁵. Testuinguru honetan, Erizaintzako Militar-Ordenak, Eskeko-Ordenak eta erizaintzako sekular-ordenak eratu ziren besteak beste.

Erizaintzaren Militar-Ordenen artean ospetsuenak hauek izan ziren, Jerusalemgo San Juan Ospitale-Zaldunak, San Lazaro Zalduna eta erizaintzan gutxiago ibili baziren ere, gure artean ezagunenak diren Tenplarioak.

Jerusalemgo San Juan Ospitale-Zaldunen sorrera XI. mendean datatua dago, 1096. urtean, lehen Gurutzadan. Dirudunak eta aberatsak zirenez, ospitaleak ongi hornituta izaten zituzten. Zentro nagusia Rodasen²⁶ egon zen 1522-arte. XVI. mendean, 1530-an egoitza nagusia Maltan finkatu zuten Maltako Zaldunak sortuz buruko gaixotasunak zituzten pertsonak zaintzen zituztelarik. European zehar zabaldutako zaldunak eta bataila-gunean zauritutakoen zainketetan zuten eskarmentuagatik eta ospitaletako antolaketari buruz zituzten ideiegatik harrera oso ona izan zuten. Ordenak emakumezkoen adar bat ere bazuen, hasieran gizonezkoen baldintza berdinekin. Guztiak, gaixoak zaintzen zituzten eta elkarrekin otorduak eta errezoak egiten zituzten. Geroago, erabateko banaketa gertatu zen eta emakumezkoak, gizonaren

²³ Lehenengo unibertsitatea Salernokoa izan zen IX. Mendean (Scula Medica Salernitana) eta jatorriaren data argi ez badago ere, suposatzen da garrantzitsua izan zela medikuntza monastikotik medikuntza laikoara pasatzeko. Ondoren, Boloniakoakoa (1088), Oxfordekoa (1096) eta Parisekoa (1150) (Donahue, 1985:132)

²⁴ Segur aski Erizaintzaren akademia beharra kontsideratu ere ez zen egin emakumearen egin beharra edo jardura erlijioso bat kontsideratzen zelako.

²⁵ Zinnsek dionez (in Donahue, 1985: 147) 1098ko gurutzadan 300.000 soldaduk sitiatu zuten Antiokia eta horietatik 1101ean 20.000 besterik ez ziren bizirik geratzen.

²⁶ Rodas, Egeo itsasoko irla, Turkiako kostaldean.

ordenarekiko menpekotasunean geratu ziren.

Bere intsignia "Maltako Gurutza", zortzi puntako gurutza, hau da, izan behar zituzten bertuteen²⁷ adierazle (Donahue, 1985, 155).

San Lazaroko Zaldunak gudariak izateaz gain, gaixoak izandakoak ziren: legenarra, sifilia eta azaleko gaixotasun kronikoak pasata zituzten euretako askok. Horregatik legenardunen zainketaz arduratzen ziren eta hau bihurtu zen euren lanaren helburu nagusienetakoa. Legenardunak, gizartetik kanpora zeuden instituzioetan egonten ziren eta, San Lazaroko zaldunak zaintzen zituztenez, instituzio hauek Lazaretoak deitu ziren.

XV. mendean, Inocencio VIII. Aita Santuak, Ordena ezabatu zuen eta XIX. mendean, 1830an erabat desagertu zen (Donahue, 1985: 158).

Tenplarioko²⁸ ordena, 1129an onartu zuen eliza katolikoak. Gurutzadetan parte hartu zuten ordena-militarren artean hobekien entrenatuta zeudenetakoak ziren. Ezagunak ziren baita ere estruktura ekonomiko berriak eratzen joan zirelako gaur egungo teknika finantzarioaren aitzindari izan zirelarik. Osasunari dagokionez, bere erregeletako LII. eta LIII. puntuetan jasota zuen gaixoak asko zaindu behar zirela ebanjelioak horrela ziolako. Horrez gain aipatzen zitzairen, gaixoei behar zuten guztietan kasu egin behar zitzaie²⁹. Jantzkerari zegokionez gurutze gorria zeraman mantu zuria da euren adierazgarria.

Erljio ordena berrien sorrera: Erizaintzako Eskeko-Ordenak eta Sekular-Ordenak

Eskeko-Ordenen helburua gaixotasun larriak zituztenen pertsonen artean erlijioa eta zainketak zabaltzea zen. Hauen sortzailea, Asisko Frantzisko, txirotasunean eta gizartearen karitatetik bizi izan zen. Berak Frantziskotarren ordena gizonezkoentzako sortu zuen. Baina, jarraitzaileen artean, Asisko Klara egon zen eta honek Klarisak edo Klara txirotasun kongregazioa sortu zuen. Aszetismoa eta aberastasuna baztertzea ziren euren bizitzako oinarriak eta legenardunen zainketetara dedikatu ziren bereziki.

Bizitza erlijiosoa hartu nahi ez zuten gizon-emakumez osatuta daude sekular-

²⁷ Bertuteak honakoak dira: 1. Gozamen espiritual; 2. Maliziarik gabe bizitzea; 3. Bekatuagatik damutzea; 4. Injuriatzen zaituztenen aurrean umiliatu; 5. Justizia maitatu; 6. Errukizkoa izan; 7. Bihotzez garbia izan; 8. Jazarpena eroapenez eraman

²⁸ Beti zalantzan jartzen bada ere gure inguruan Tenplarioak egon ote ziren edo ez, Tenplarioen tradizioaren oinarriarekin, hainbat adibide gordetzen dira Zegamako artxiboetan (in Elorza 2011:209-213).

- Zegamak, 1789an, Historiako liburu nazionala osatzeko ermitari buruz eman zuen erantzunean besteak beste jasotzen da:
"Hay además otras dos Hermitas, la de Santi Espiritu... pegante al el mismo Camino Real, y fue colegio o convento de Templarios, y el Titulo de Prior de Santi Espiritu se conserba el Vicario de la Parroquia de Santa María de la Villa de Segura"
- 1802an Zegamako Alkatea zenak, Dn Francisco de Yrimok lege gizonei galdetzen die ea ermita hau merelaga edo kolatiba ote den, besterenganatze agindua nola bete behar zen jakiteko. Ermitaren identifikazioa horrela egiten du:
"... se sirve V. expresar qe al Priorato de St Spiritus toca la Casa y Hermita de este nombre con otra Caseria titulada Asurmendi Lasa; qe segn tradicion dejaron los Templarios ..."
- On Juan Ramon de Goycoechea lege gizonaren erantzunean jasotzen da:
"... es correspondiente al Priorato de St Spiritu la Casa y Hermita de este nombre con otra Caseria titulada Asurmendi Lasa (que dexaron los Templarios segun tradicion) ..."
 Murugarrenek (1983:785) jasotzen du Erreal Akademiaren hiztegian aipatzen dena, hau da, Sancti Spirituko Lehen tenplarioena izan zela eta ondoren moja komendadorak egon zirela bertan.

²⁹ (<http://www.e-torredababel.com/historia/templarios/regla-de-los-templarios.htm>; Kontsulta data 2012-10-3)

ordenak. Erlijio-ordenak bezalaxe karitatea eta jainkoarekiko debozioa lantzen bazuten ere, eurak ez ziren klausuran egoten baizik eta bizitza komunitateetan, baina monasterioetatik kanpo egiten zuten eta lortu zuten arrakastaren arrazoietako bat, komunitate barruan zegoen askatasunagatik izan zen. Gehienetan behartsuak eta baztertuak zaintzea zen euren lehen egin beharra.

Ordena hauetako ospetsuenetakoak:

- Ospitaleko San Antonio Anaiak, Antoninoak: Gizonezkoek osatzen duten ordena, 1095 urtean aberats batek sortutakoa "San Antonen sua"³⁰ deitutako gaixotasuna izan zuenean zaindua eta sendatua izan zelako. Esker onez Ordena eratu zuen.
- Flandeseko Beginak: Erizaintzaren sekular/laiko ordena garrantzitsuenetako bat osatu zuten. Belgikako Brujasekoa ospetsua izan zen; XII. mendean (K.o 1184). Antolaketa erraza eta sinplea zuten, elizetatik eta ospitaletatik gertu zeuden etxe txikietan, 2/4 emakume elkarrekin bizi ziren. Beginatarrek, beraien mantenduaz arduratzen ziren. Horretarako, ospitaleko gaixoak zaintzeaz gain, iruten, artisau lanak egiten edo irakasten ibiltzen ziren. Etxeetan, Erizaintza- zerbitzua egiten hasi ziren eta familia diruduna bazen, kuota txiki bat finkatzen zioten. Hala ere, arreta handiena ospitaleko lanetan jarri zuten eta honek, beraien ospitaleak eraikitzea bideratu zituen, bertan Erizaintzan jarduten zutelarik. Gaur egun, Belgikan, martxan mantentzen dira.
- Hirugarrendarrak: San Frantzisko eta Santo Domingo Hirugarrendarreko Ordenakoek dira. Euren artean, erizaintzarako pertsona garrantzitsuenetakoak, Hungariako Santa Isabel eta Sienako Santa Katalina izan ziren
Hungariako Santa Isabel (1207-1231). Hungariako Andres II. erregearen alaba San Frantzisko hirugarrendarren ordenako partaidea izan zen. Erizaina, administratzaile eta antolatzaile bikaina kontsideratua, batzuk, XIX. mendeko Erizain-bisitarien aitzindaria kontsideratzen dute. Erizaintza ikasleen patroia ere bada eta bere eguna azaroaren 17an ospatzen da.
Sienako Santa Katalina(1347-1380): Santo Domingo hirugarrendarren ordenako partaidea, erizain-bisitaria, ospitaleko erizaina, gizarte laguntzailea, bakezalea eta mistika handia kontsideratua dago. "Heriotza-beltzaren" epidemia, izurri-bubonikoa, Sienan agertu zenean, gaixoak pertsonalki zaindu zituen eta hiri osoan ohatilari taldeak antolatu zituen, gaixo zeuden pertsonak lekuz aldatzeko.

³⁰ Ordena hau, gaixotasun honen efektuak ikertzen jardun zuen. Gaur egun "ergotismo" moduan ezagutzen da: zekale-ainoren onddoak sortutakoa, onddoak kutsatutako zekalezko ogia irensterakoan sortzen zen.

Erromesaldien ugaritzeak: Santiago bidea. Gipuzkoako Goierriko eredua

Gurutzadak bezalaxe kristauen arteko erromesaldiak jende asko mugitu zituzten, kristautasuna finkatu nahian. Espainiako penintsulan nabarmenena IX. mendean Santiago Apostoluaren gorpua aurkitu zenean Compostelan, harantz eratu zena .

Iberiar penintsula musulmanen menpe zegoen, eta iparraldeko erreinuek bakarrik eusten zuten menderatzeke. Irudi mitiko bat behar zen etsaiari aurre egiteko eta horrela sortu zen Santiago Apostoluak duen gerlariaren irudia: Kristoren apostolu lasaia gerlari bihurtzen da.

Gehien ezagutzen den irudia honakoa da: Santiago bere zaldiaren gainean ezpata eskuan duela mairuak zapalduz eta hauei buruak moztuz.

Tradizioaren arabera, Errekonkistako bataila garrantzitsuenetan bera izango da aitzindari eta kristau herriek zuen azpi konplexua gainditzeko irudi paregabea bihurtuko da. Kristauak poliki-poliki jabetasuna berreskuratzen joan ziren eta Compostela erakartasun espirituala duen gune paregabe bihurtu zen kristautasun guztirako, europarrentzat peleginazioen gune garrantzitsua Erroma eta Jerusalemekin batera.

Gipuzkoan bi bide aipagarri daude: Kostako bidea eta barneko bidea. Bideek berarekin zeramaten azpiestruktura ospitale, ostatu, ermita edo iturri bidez osatua dago besteak beste. Guk Gipuzkoako barneko bidea jarraituz, hau da, Irundik Zegamako San Adrianerainokoa, aipamentxoa egingo diogu Goierriko zati bati: Segura eta Zegama hartzen duena.

XIII. mendez geroztik, hiribilduen sorrerarekin bereziki Santiago bideak indarra hartu zuen

Gipuzkoa zeharkatzen zuen arteria garrantzitsua zen, Gaztela eta Europa eta Gaztela eta itsasoa lotzen zituelako. Bide nagusienetan gertatzen zen eran, ospitaleak nonahi zeuden. Hauek, hain zuzen ere, joan etorrian zebilen jendearentzat edo bertan zeuden behartsuentzat antolatuak zeuden.

Ospitale hitza latineko *hospe* hitzetik dator, ostatari edo arrotz esan nahi duen hitzetik. *Hospes* eletik *hospitalia* eratorri zen “kanpoko jendeentzako etxea” eta ondoren, *hospital* edo ospitalea, batez ere behartsuei, ezinduei, umezurtzei, babes gabeko emakumei, edadeko pertsoneri edo erromesei laguntza eskaintzeko tokia.

XII-XIXko epean ospitaleak ez zuen gaur egungo ospitaleen tankerarik, funtzio nagusia

babesa edota ostatu ematea zelako. Kanpotarrei edo erromesei kasu edo sendaketak egiten bazitzaizkien ere, funtzio nagusia ibiltarien oinarritzko beharrak asetzen laguntzea zen, hau da, ogia, ohea, gatza, edaria, berotasuna eta laguntza espiritualak ziurtatzea. Inoiz edo gutxitan joaten ziren herritar arruntak edo herritar gaixoei ospitale horietara, herriko behartsuentzat ziren bereziki eta ongintzako ekintza erakundeak kontsideratzen ziren.

Erromesei ere horietan babesa ematen zitzaaien eta kasu horietan ospitalearen helburu nagusia doanik ostatu ematea zen, gehienez hiru egunetan, nekeak baretzeko lekua eskainiz edo gosea asetzen lagunduz lehenbailehen bidean berriro jarri arte.

Bidean arriskua beti gertu zegoen, jendea bidean gaixotu egiten zen eguraldiagatik, bidearen luzerengatik; gaizkileekin ere topo egin zitekeen eta horrez gain, bideak ez ziren gaur egungoak bezalakoak zabalak eta erosoak; bideak estuak eta askotan egin gabekoak, zulodunak eta definitu gabeak ziren, azken finean bidai luzea abentura bat besterik ez zen. Baina bide luzeetarako hornitu eta ostatu hartu beharra zegoen; xede hau zuten bidean horretarako eraikita zeuden bentak, ostatuak edo ospitaleak.

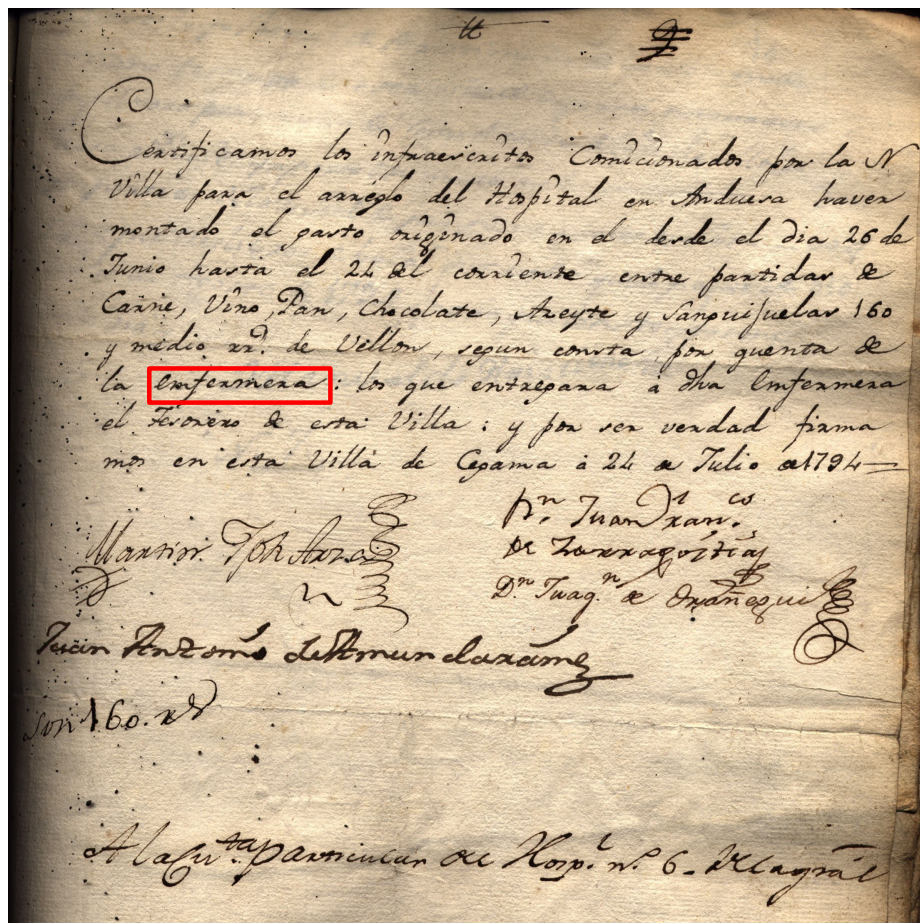
Ospitale gehienak txikiak ziren, janaria eta edaria eskaintzea izaten zen leku hauen kezka bakarra. Otordua gehienetan ogia eta ardoarekin osatzen zen; ospitaleek baratza izanez gero garaiko barazkiren bat ere eskaintzen zuten eta batzuetan haragia edo arraina ere ematen zuten. Bidean urratzen ziren hankak garbitu ahal izateko ura ere eskaintzen zen.

Orokorrean gela bat besterik ez zuten eta batzuetan oheren bat ere aurkitu zitekeen ostatu emateko. Beste batzuetan ez eta hori ere; lurrian lasto gainean moldatu beharrean egoten ziren bertan geratzen zirenak.

Dokumentatuta dauden gomendioen artean, ospitaleko ohe berean bi pertsona baino gehiagorik egotea, ez zela komeni esaten zen. Honek, leku hauen gabezia erakusten zuen. Hala ere, gehienek kapila edo ermitatxo bat zuten zainketa fisikoaz gain, karitate kristaua zela eta, zainketa espiritualak ere, behar beharrezkoak kontsideratzen zirelako. Ospitale batzuk bere baratzea eta kanposantua ere izan ohi zuten.

Ospitale batzuk herritik kanpo kokatzen ziren batez ere legenardunei eta izurridunei ez zitzaielako herrietara sartzen uzten eta aurrez purifikazioa behar zutelako. Horren adibide Segurako Madalena ospitalea edo Zegamako Andueza ospitalea. Baina ospitaleak beste funtzio batzuk ere betetzen zituzten eta horien adibide Segurako San Juan ospitalea edo Zegamako Etxeraia ospitalea. Hauek umezurtzentzat, alargunentzat

edo seminarista txiroei laguntzeko ireki ziren. Hala ere, Santiago bideko ospitale batzuetan, Zegamako Santa Barbara, Irutxeta edo Sancti Spiritutuko ospitaleak adibide gisa, irakurri daiteke Santiagora joan edo etortzen zirenentzako erabiliko zirela. Gehienetan, serorak gobernatzen zituzten (Segurako Madalenan Maiordomoa ere bazegoen) eta berak betetzen zituen erizaintza funtzioak (Elorza 2011: 118, 216).

Erizain emakumearen adierazle. Zegamako Udal Artxiboa 332-1

Zaindari nagusiak serorak baziren ere, deskribatuta daude baita ere beste batzuk: medikua, zirujaua, zirujau erromantzista, salutadorea, botikaria eta baita erizaina ere.

Iturriak ere badute osasunarekin lotutako funtzioa eta bidean aurkitzen diren burdin iturria, ur sulfurikoaren iturria, ur gatzatua duten iturburuak edo hainbat ur mineral duten iturriak dira garrantzitsuenak, azalen gaitzetarako edo hainbat kolpe eta zaurietarako erabiltzen zirelako (Elorza 2011: 253-270).

Erdi aroa orokorrean ikusita esan genezake XII. mendez geroztik, aurrerapenak hasiak baziren ere, jendearen osasunketaz arduratzen zirenek (medikuak edo botikariok), liburu klasikoetan begiratzuz gain, horoskopoa eta astrologia ere kontsultatzen zutela. Gainera askotan astroak irakurriz jartzen ziren erremedioak edo burutzen ziren sangriak, humoreak planetak kontrolatzen zituztelako. Beraz, jakindurian hutsune nabarmenak zeuden eta Sellewk eta Nuessek jasotzen duen moduan (in Donahue, 1985: 179) momia baten hautsa, krokodiloaren gorotzak edo adarbakarraren adarra erremedio paregabeak kontsideratzen ziren.

Errealitate honetan XIV. mendean, izurrite beltzak jo zuen. Izurri-bubonikoa gizateriaren artean egon den krisi handienetakoa kontsideratu da, munduan zehar gizakien laurdena hil zuelako (60 miloi pertsona baina gehiago) (Donahue, 1985: 183). Baina burutzen ziren aldaketak eta horrez gain izurrite-bubonikoak eragin zuen krisiak, markatu du Erdi aroko bukaera, eta horrekin batera

1.5 Errenazimendua, Aro Modernoaren hasiera: Iraultza eta Erreforma garaia (XV-XIX)

Erdi Aroko kaosak Errenazimendu gisa ezagutzen den aro berriari ireki zion bidea. Erdi aro bukaeran sistema feudala desagertzen joan zen³¹, elizak zuen boterearen eta ondasunen aurka jendea errebelatzen hasi zen, hiriak garatzen joan ziren, klase erdiko jendea boteretsu bihurtzen hasi zen, luxuko bizita eta miseria gorria, ezagutza eta ignorantzia batera ematen ari ziren eta gizartea mundu aldakor eta bretxa sozio-ekonomikoan eta kulturalean murgilduta zegoen.

Egoera honetan Italian, era berean bedeinkazio eta maldizioa kontsideratua izan den, errenazimenduaren³² lehen mugimenduak hasi ziren gizartean zegoen aldaketa-iraultzaile espirituagatik eta gizakiak ezaguera berriak bilatzeko zuen desiragatik. Gizakia munduaren erdi gunea kontsideratzen hasi ziren eta aurreko aroan Teozentrismoa zena, Antropozentrismoa izatera pasatu zen. Jadanik ez zen jainko bakarra munduaren sortzailea baizik eta hau beste faktore bat besterik ez zen. Egoera berri honek berarekin ekarri zituen XV. mendetik aurrera eman ziren iraultza desberdinak: osasunarekin erlazonatutako iraultza zientifikoa, iraultza geografikoa, iraultza artistiko-kulturala, iraultza erlijiosoa Erreforma eta Kontrarreformarekin islatu zena, iraultza politikoa, Frantziako iraultzarekin adierazitakoa edo iraultza industrial.

³¹ Hala ere Espanian esan daiteke XIX. mendera arte hainbat esplotazio itxura feudalekin mantendu zirela

³² Giorgio Vasari (1511-1574) Florentziako artista eta arkitektoak, *rinascita* izena eman zion bilakaerako motibazio handiena Grezia eta Erromako kultura klasikoetara bueltatzea zela esan zuelako (Donahue, 1985:188)

Osasunarekin erlazionatutako Iraultza zientifikoa

Osasunarekin erlazionatutako iraultza zientifikoari dagokionez agian Leonardo da Vinci izan zen artista nabariena³³, berak egiten zituen preparazio anatomikoaren ondorioz, marrazkiak egiten zituelako eta era honetan hezurdura, muskuluak, nerbio edo baskular sistema ilustratuak utzi zituen hainbat anotazio fisiologikoekin batera.

Gainera ikerkuntzarako metodo zientifikoaren sorrerak, medikuntzaren garapenean eragina izan zuen. Zientzialari asko medikuak zirenez, esperimentazioaren aurrerakuntzetatik etekinak eta onurak lortu zituzten. Hala ere, zientzia eta magiaren arteko banaketa oraindik ez zen garbia. Nahiz eta zientzia aurreratzen joan zenbaitetan, berritsuak eta iruzurgileak³⁴ mantendu egin ziren, askotan hainbat pertsona ez jakinak edo medikua ordaintzeko dirurik ez zutenak engainatzen. Beti ez bazen ere, hauek osasuna eta bizitzari buruz hitz egiten zuten, gaixoa kontutan izan gabe.

Hau guztia aitzakiatzat hartuta eta gizarte egoera nahasian inkisizioak³⁵ eman zituen lehen urratsak. Inkisizioaren sorrera XII-XIV. mendeetan ematen bada ere, XV. mendetik aurrera hartzen du indarra batez ere *Malleus Maleficarum* tratatua publikatu zenean sorginen epaiketetan, 200 urtetan gutxi gora behera, eragin ikaragarria izan zuelako. Hasiera batean eliza katolikoa sorginen alde jarri bazen ere, tratatu honen ondorioz sorginkeria eta sendatzea erlijioaren etsaiak direla esanez, pertsekuzio latzak hasi ziren³⁶, batez ere emakumeengan zentratuz³⁷.

Mekanismo zientifikoa oraindik guztiz osatu gabe zegoen, herriaren pentsamoldea eta mediku praktika sineskeriagatik, superstizioagatik menperatuak zeuden.

³³ Da Vinci arlo honetan azpimarratzen bada ere bere obra oso zabala da eta Miguel Angel (1475-1564), Rafael (1483- 1520) edo Tiziano(?-1576) bezalaxe Florentziako arte eskolan ospetsua izan zen. Garaiko beste eskola pikturiko ospetsuak iparraldean sortu ziren: Rubens (1577-1640), Antonio van Dyck (1599-1641) edo Rembrandt (1606-1669) (*Lección de anatomía* obra ezagunarekin) gizakiaren disezioaren interesatuak zeuden.

³⁴ Gehienetan herrietan oso estimatuak izaten ziren eurak bakarrik okupatzen zirelako jende arruntaren osasunez. Gure inguruan, hainbat dokumentazio badago zentzu honetan. Adibide gisa, aipatu salutarearen figura. Izen hau, "Salud" hitzetik dator eta sarri herritara osasuna ekartzen zuen bakarra bera zen (Aguirre Sorondo 1990: 307). Zegaman behintzat, herriz-herriz ibiltzen zen salutareak bere garrantzia izan zuen eta etortzen zirenentzat ordainketa aurreikusita zegoen. Adibide moduan, 1705ean, herriko kontuak aurkeztu zirenean, aurreko urtean ordaindu zena:

"a Ignazio de Izaguirre de la Paga de Saludador vezino de Ormaiztegui quarenta y quatro Rs de V^{na} por la Salud^{na} y salario de dos años ultimos..." (in Elorza, 2011:78)

1717 arte behintzat, soldata berdinarekin, hau da 22 Rs de V^{na} mantendu zen aipatutako salutareak. 1732an Zeraingo Magdalena de Izaguirrerri 66 Rs de V^{na} ordaindu zitzaizkion azken hiru urteko salutarearen lanak betetzeagatik. Ordainketa hau eginez jarraitu zen, 1756. go Errege-dekretu batek debekatu zuen arte.

Zientzialariek petrikiloa edo salutareak alferra kontsideratzen bazuten ere, herriak, fede dezente zien. Adibide gisa Zeraingo Joxe Franzisko Telleria (1774-1842). Zumalakarregi jeneralak gerra karlistan bala zauria jaso zuenean petrikilo honen sendaketak jaso nahi izan zituen eta horretarako Zegamara eraman zuten. Petrikiloak bala atera zion baina ezin izan zuen heriotza ekidin eta historiak askotan bera kontsideratzen du Zumalakarregiren heriotzaren errudun, bera petrikilo dinastia luze batetik etorri arren.

³⁵ Inkisizioa eta zaintetak, Inkisizioa eta erizaintza gaia landuz bi liburu oso interesgarriak kontsulta daitezke: Ehrenreich, B., & English, D. (1973). Edición española 1981). *Brujas, parteras y enfermeras. Una historia de sanadoras*. Barcelona: Ed.Española: Ediciones la Sal; Henningsen, G. (1983). *El abogado de las brujas: Brujería vasca e inquisición española* Alianza.

³⁶ XVI. Mendetik XVIII. Mendearaino Europako 100.000 pertsona gutxienez hil zituzten horietatik gehienak Alemania. Iparraldean XVII. Mendearan hasieran 1600 pertsona gutxienez (gehienak emakumeak) sorginek izateaz akusatutak izan ziren.

³⁷ Datuak Medikuntza Historiaren Euskal Museoan jaso ziren 2012ko maiatzaren 18an sorginkeriarri buruz egin zen jardunaldian. Bertan esposizioa esplikatzuz Erkoreka doktoreak hainbat zehaztasun eman zituen.

Baina zegoen egoera egonda ere, garai berri honetan zientzialari eta mediku ospetsu asko azaldu ziren:

- Miguel Servet (1511-1553): Biriketako zirkulazioa aurkeztu zuen. Sorginkeriaz jokatzeari leporatu ondoren erre egin zuten.
- Andrea Vesalius (1514-1564): Disekzioa-Anatomiari buruzko liburu bat argitaratu zuen, gaur egungo anatomiaren oinarria izan dena.
- Ambroise Pare (1510-1590): Kirurgia, maila duin batetara eraman zuen, ordura arte zirujaua artisau bat besterik ez baitzen.
- Paracelso (Teophrastus Bombastus Von Hohenheim) (1493-1541): Tratamenduak eta sendagai berriak ezarri eta hobetu zituen.
- Willian Harvey (1578-1657): Odol-zirkulazioaren mekanismo osoa erakutsi zuen.
- Kircher (1602-1657): Mikroskopia bidez bakteriak infekzioarekin erlazionatu zituen.
- Van Leeuwenhoek (1632-1723): Mikroskopia berrikuntzak asmatu zituen.

Osasunean eragina izan zuen beste faktore garrantzitsua, bolboraren aurkikuntza izan zen³⁸. Bolboraren eraginez borrokatzeko erak eta metodoak aldatu egin ziren eta honekin batera bonbardaketaren ondorioz sortutako zauriak, ordura arte ez ezagunak ziren eta infekzioak ere zailtasun berriak sortu baitziren. Ondorioz, kirurgia eta sendaketa teknikak ere aldatzen hasi ziren eta guzti honek erizain zainketetan eragin zuzena izan zuen.

Iraultza geografikoa eta ekonomikoa

Amerikaren aurkikuntzarekin (1492) irudikatu daiteke bereziki. Orduan mundua zabaltzen egin zen eta merkataritzak, lur eta itsasotik barrena, garrantzi handia hartu zuen. Era berean, Europan ordura arte janari ez ezagunak zirenak, sartzen hasi ziren eta honekin batera beharren asetzeari, ohitura aldatzeko inposatzen joan ziren. Beste alde batetik iraultza geografikoa, iraultza ekonomikoa ekarri zuen berarekin. Ameriketara hainbat lehengai eta batez ere handik ekarritako urreak eta zilarrak praktika ekonomikoaren iraultza bultzatu zuen helburu nazionalen merkantilismoa bultzatuz (Donahue, 1985:195). Erregeek botere handia hartzen joan ziren eta politiki politiki jaun feudalak mendearen hartzen joan ziren nazio handiagoak eratuz. Guzti honek batez ere nazionalismoaren sustapenarekin eta hizkuntza nazionalen erabilerarekin

³⁸ Bertoldo Schwarz ("Beltza" XVI.mendearen) monjeak aurkitu zuen

agertu zen iraultza politikoa erraztu zuen. Konpetentzia nazionalak gerraren interbentzio armatuetan, gerretan bukatu zuten; intelektualak latina baztertzen hasi ziren eta bakoitzaren hizkuntza propioak indartzen joan ziren literatura eta zientzietan azken honetan oraindik ere latinek indar handia mantendu bazuen ere.

Iraultza erlijiosoa

Iraultza erlijiosoak egoera kritiko desberdinak islatzen ditu. Bata popularra eliza dominantearen eta errepresiboaren aurka protestatzen zuen korrontea; bestea intelektualak, dotrina eta fanatismo erlijiosoaren kontra zihoana; beste bat langileena elizak inposatzen zuen serbilismoaren eta indarkeriaren aurka egin zuena

Egoera honetan, 1517an, **Erreforma** gisa hasi zen mugimendua iraultza bihurtu zen. San Agustinen filosofia, XIII. mendean indarra hartu zuen Santo Tomas de Aquinonaren filosofiarekin aurrez-aurre jarri zen. Aquinoren teoria liberalak gizakiari (gizonari) ondo zegoena eta gaizki zegoena aukeratzeko borondate askea erakusten zion. Beste pentsalari batzuk ere, Erasmo de Roterdarm edo Tomas Morok elizaren gehiegikeriaren aurka eta honen berrikuntzaren beharra zabaltzen zuten. Elizak ez zuen honen aurrean inongo neurririk hartu eta Martin Luterok (1483-1546) Wittenburgeko Gazteluko elizaren aurrean bere 95 tesi zintzilikatu zituen Aita Santuaren aurka errebelatuz (Donahue, 1985, 191).

Guzti honek, eliza katolikoaren haustea suposatu zuen. Bi mugimendu desberdin sortu ziren: bata katolikoak, elizaren jarraitzaileak kontsideratu zirenak eta bestea protestanteak³⁹ eliza honen autoritatearen aurka zihoazenak. Azken hauetan ordena erlijiosoak erregulatzen zituzten ospitaleak itxi egin ziren, mojak bertatik kanporatu eta gehienetan propietate erlijiosoak konfiskaturik geratu ziren. Ospitaleak laztura lekuak bihurtu ziren, pertsonal kualifikaturik gabe. Erizain premia saihesteko edozein kondiziotako emakumeak erreklutatu ziren, hau da, mozkorrak, inmoralak, alkoholikoak, emagalduek, joko zaleak... Gizartearen hondarra kontsideratzen zirenak erizain bihurtu ziren eta honek guztiak erizainaren gain-beherakada ekarri zuen berarekin eta garai honi **Erizaintzaren epe iluna** (1550-1850) (Donahue, 1985, 193) deitu izan zaio.

Eliza Katolikoaren posizioa identifikatu ahal izateko eta kritikak baztertzeko elizak Trentoko kontzilioa burutu zuen (1545-1563), eta honekin batera **Kontrarreforma**

³⁹ Urte gutxitan Alemaniako iparraldeak, Norvegia, Suedia eta Danimarka luteranoak ziren. Gainera, mugimendu hau hainbat zatitan banandu zen: anabaptistak, menonitak, kuakeroak, kalbinistak, presbiterianoak, puritanoak, anglikanoak... Bakoitzak erlijioari interpretazio bat eman zien eta askotan desberdintasunak xumeak baziren ere bakoitzak uste zuen egiaren jabe eurak zirela.

deitutako mugimendua inposatu zen batez ere Europako hegoaldean, Erreformaren ondorioak ezerezean utziz.

Erreformak, beraz, ez zuen eraginik izan eliza katolikoa mantendu zen lurraldeetan izan ere, horietan elizak boterea mantenduz gain, gaixoei eta txiroei zainketak eskaintzeko, gaur egun oraindik irauten duten ordena erlijiosoak bere barnean sortu ziren.

XVI.mendeko 100 Erlijio-Ordena baino gehiago eratu ziren. Garrantzitsuenen artean (Donahue, 1985: 216-224):

- **San Juan de Dios Anaiak:** 1538. urtean Juan Ciudad⁴⁰ (1495-1550) soldadu portugaldarrak gerrako zauri baten ondorioaz botoa egin zuen, handik onez irteten bazen bizitza Jainkoari eskainiko ziola aginduz. 1540 Ospitalea ireki zuen Granadan eta lagun talde bat gonbidatu zuen erizaintzako zainketak egiteko⁴¹. Hasieran erizaintza dedikatzen ziren eskeko anaiak ziren. Beraien lanen artean medikamentuak banatzea, buruko gaixotasunaren bat zutenek edo umezurtzak gozotasunez zaintzea, etxean zeuden gaixoak bisitatzea... Hurrengo 50 urtean mundu guztira zabaltzen joan ziren eta gaur egun oraindik indartsu diraute.⁴²
- **Gaixoen ministroak**⁴³: San Camilo de Lelisek (1550-1614) sortutako gizonezkoen erizain ordena da. Ospitaletako lanak egiten bazituzten ere, garrantzitsua izan zen euren papera, Erroman izurrite epidemia egon zenean (1590).
- **Karitateko Alabak:** San Vicente de Paulek (1576-1660) sortu zuen 1633 Frantzian, gerrek eragindako gaixotasunetan eta miserietan laguntza eskaintzeko. San Vicente de Paulek, Santa Luisa de Marillacen (1591-1660) eta Margarita Naseauen laguntzarekin, ondorengo baldintza bete behar zituzten emakume gazte talde bat antolatu zuten:
 - Elizaren menpe ez dauden eta herritik zetozen emakume ezkondu gabeak izan behar ziren.
 - Adimentsuak, finak, gaixoak eta behartsuak zaintzeko gogoa eta arreta zutenak.

⁴⁰ Juan de Dios moduan ezagutzen da.

⁴¹ Laikoak ziren, Erregelarik gabe funtzionatu zuten 1570arte

⁴² Gaur egun sede zentrala Erroman badute ere, Espainia guztian zabaldua daude. Aipatzekoa Donostian dagoen San Juan de Dios ospitalea.

⁴³ "Los Camilos" izenarekin herrikoitu kongregazioa.

- Prestaketa egitarau bat jasotzeko prest zeudenak⁴⁴.

Erreformaren ondoren, gaixoen zainketa antolatzeko eta diziplina, ardura eta trebakuntza printzipioak finkatzeko saiakera egin zuen lehen taldea izan zen. Honek guztiak erizaintzarentzat berrikuntza suposatu zuen batez ere ospitaleko esperientzia eta etxeko ikustaldiak aurreikusita, prestaketa egitarau bat burutu zutelako. Gaur egun hasierako izaera sekularra galdu badute ere, bere garrantzia mantentzen dute⁴⁵.

- **Obregoi Anaiak:** Bernardino de Obregón (1540-1599) militarrek sortu zuen gizonezko kongregazioa 1567an Madrilén, bere bizitzarekin ongi ez eta gaixoei, haurrei eta txiroei zainketak ematea erabaki zuenean. XVI. mendearen bukaera Espainian ospitaleen erreforma eman zen eta Bernardinok Madrilgo Ospitale Jenerala zuzentzeko enkargua jaso zuen. Ordena honen interesa erizaintzazatik demostratzen da erizaintzako hezkuntzarako *Instrucción de enfermeros*⁴⁶ eskuliburua argitaratu zutelako XVII. mendean. XIX. mendean desamortizazioak direla eta kongregazioa desagertu egin zen (Siles, 1999:188)

Frantziako iraultza eta Industria iraultza

Frantziako iraultzak (1789) bultzatuta segur aski ordura arte Parisen zegoen medikuntza ospetsua Londresera pasa zen eta Jhon Hunter (1728-1793) izan zen eredu, zirujauan batez ere, tronboflebitisa eta birikaren enboliari buruzko egin zituen lanengatik. Hala ere, Frantziako iraultzaren ondoren gizakien eskubideak errebindikatu ziren. Era honetan 1791an Gizakien (gizonen) eskubideak argitaratu ziren eta lehenengo mugimendu eta idazki feministak sortzen hasi ziren. Mugimendu hau era handi batean Mary Wollstonecraft (1759-1797) lideratu zuen *Una vindicación de los derechos de las mujeres* idatzi zuenean. Berak gizartearen moralitate bikoitza antzematen zuen giza-eskubideak ez zirelako berdin aplikatzen bi sexuetako pertsonentzat (Donahue. 1995: 353). Bere ideien jarraitzaileek ekinean jarraitu zuten.

Ospitaleen eraikuntzetan egituren aldaketa ere XVIII. mendean hasten da: bloke bakarreko eraikin handien ordeztu pabiloi sistema finkatzen da eta ospitaleetan neurri higienikoen barneratzea hasten da.

⁴⁴ Prestaketa hori San Vicente de Paul berak ematen zien.

⁴⁵ Gaur egungo informazioa : Web internazionala: <http://www.filles-de-la-charite.org/es/>; Espainiako web orria: <http://www.hijascaridad.org/>

⁴⁶ Honako helbide elektronikoan lortu daiteke:

http://books.google.es/books?id=0gC2s9Xz9mwC&printsec=frontcover&dq=Instrucci%C3%B3n+de+enfermeros&source=bl&ots=nUifD1mEYp&sig=Hle7hkW829wVMjbvyUthqFcL1tw&hl=es&sa=X&ei=kZN2UJ7XC46BhQf_o4D4Bg&ved=0CDkQ6AEwAA#v=onepage&q=Instrucci%C3%B3n%20de%20enfermeros&f=false (kontsulta 2012-10-5)

Aurreko egoera desberdinen eraginez (sistema feudalaren gainbeheraldia, burgesiaren gorakada, Frantziako iraultza,...), eta batez ere industria iraultzaren ondorioz, biztanleriaren zati handi baten bizimodua aldatu egiten da eta barreiatua bizi zen jendetza hirira joaten da. Honek guztiak, Osasun Publikoaren alorrean behar berriak sor arazi zituen, batez ere, lan-baldintza txarrak, etxe osasungaitzak, elikapen desegokiak... kondizionatuta. XVI. mendetik XIX. menderaino epidemiak jarraian eman ziren eta azken mende honetan gainera, hirietako bizimoduaren menpean egoerak okerrera egin zuen batez ere tifusa, izurrite bubonikoa, kolera, sifilisa edo tuberkulosia ohikoak zirelako (Donahue, 1985: 211).

XIX. mendean, Medikuntza alorrean garapen handia gertatu zen: aurkikuntza zientifiko ugari egin baitzituzten: Lister (1827-1912) Zirujau ingelesa, ebakuntza kirurgikoetako zaurietan antiseptiko lokalak erabili zituen lehenengoa izan zen; Luis Pasteur (1822-1885): Kimiko, Biologo eta Bakteriologo Frantziarrak, teoria mikrobianoa formulatu zuen eta desinfekzio beharra ikusiz autoklabea asmatu zuen; Robert Koch (1843-1910): Mediku eta bakteriologo Frantziarrak tuberkulosiaren eta koleraren baziloak aurkitu zituen; Sigmund Freud (1856-1939): Bere teoria berriek, psikiatria arloan aurrerapausoak ematen lagundu zuten; Marie Curie (1867-1934): Jatorri poloniarra zuen zientifiko frantziarrak bere senarrarekin, Pierre Curie, batera, Radioaren zerizana zehaztu zuen, radioaren isolamendua egoera metalikoan eta bere osagaiak aztertuz (Nobel saria, Fisikan 1903. urtean eta Kimikan 1911. urtean lortu zuen); Wilhen Röntgen (1845-1923) gaur egun erabiltzen diren X-izpien aitzindaria izan zen...

Erizaintzan ere lehenengo mugimendu humanista nabarmenak XIX. mendean burutu ziren, emakume esanguratsu batzuen bidez: Elizabeth Fry (1780-1845): Kartzeletako emakumeen egoera hobetzeko programa bat burutu zuen, haurrentzako heziketa, emakumeentzako jostura tailerrak, liburuak inguratu zituen irakurketa sustatzeko... Lan honetan oinarrituta ondoren etxeetarako erizaintzarako elkarte bat ere osatu zuen (Donahue, 1985: 229).

Beste emakume ospetsu bat erizaintzarako Dorothea Lynde Dix (1802-1887) da. Fryk egin zuen lan berdintsua burutu zuen baina batez ere Estatu Batuetan gaixotasun mentala zuten pertsonen artean.

Zainketak aldatzen hasiak ziren, erizaintza berpizten; jakinduriaren eta ezagutzaren beharra nabarmentzen hasi zen eta honekin batera ez bakarrik medikuntza baizik eta zainketak ere arte bihurtzen hasiak ziren.

Berpizte honetan paper garrantzitsua izan zuen ,1836an Theodor Fliedner artzain protestanteak eta bere emazteak Frederika Munsterek Alemanian sortu zuten **Kaiserswertheko Diakonesen Institutuak**⁴⁷. Bertan, hasierako kristautasunaren garaiko diakonesen ordena suspertuz, gaixoei zainketa egokiak burutzeko heziketa ematen zitzaien diakonesa izan behar zirenei. Heziketak hiru urte irauten zuen eta praktika eta teoria barneratzen zituen: farmakologia, etika eta erlijio dezente jakin behar zen azterketak gainditzeko. Horrez gain, zerbitzu klinikoetan, ospitalekoetan eta etxe erizaintzan praktikak egin beharrean zeuden ikasleak. Hala ere, garai honetan, argi uzten zen medikua zela ekintza guztien erantzule bakarra eta erizainekitsu-itsuan bete behar zituztela hauen aginduak.

1.6 Florence Nightingale

Florence Nightingale da, dudarik gabe, historikoki erizaintza modernoaren sortzailea kontsideratua izan dena.

Nightingaletarrak ingelesak ziren, familia Victoriar ospetsu eta aberatsekoak. Florence Nightingale Italiako Florentzian⁴⁸ jaio zen 1820ko Maiatzaren 20ean, familia bidai bat egiten ari zen bitartean.

Gizarte aristokratiko altuko ingurune sozial batean hasi zen heziketa zorrotza jasoz, aita hezitzaile nagusia zelarik; 17 urterekin, antzinakoak eta garaiko hizkuntza ezberdinak hitz egiten zituen. Gainera literatura, filosofia, historia, ekonomia, politika eta zientziak ere ikasi zituen. Goi-mailako matematiketan irakasle izan zen. Suposatu behar da garaiko gizonezko gehienak baino heziketa askoz ere zabalagoa zuela.

Familiaren iritziaren aurka bazen ere, betidanik kezkatuta sentitu zen gizarteko gaixo eta txiroen osasunagatik eta Jainkoaren dei bat sentitu ondoren gaixoak salbatzeko medikuen gaitasuna soilik ez zela nahikoa pentsatzen hasi zen. Argi ikusi zuen erizain adimentsua beharrezkoa zela gaixoak behar zen moduan zaintzeko eta erizaina izateko erabakia hartu zuen. Garai hartan, ospitaleak moral-ezaren eskolak ziren, bertan gizartearen hondarra kontsideratzen ziren emakumezkoak zeudelako, hau da, ezjakinak, alkoholez zitaldutakoak, kartzeletatik askatutakoak, joko zaleak...

Florence Nightingalen amak, ezin zuen ulertu bere alabaren jarrera ez zuelako ikusi nahi bere alaba gizartearen hondarra kontsideratzen zenaren inguruan. Erizaintza

⁴⁷ Gaur egungo erizaintzan eragina izan du Florence Nightingalen bidez. Honek "etxe espiritual" gisa identifikatzen zuen.. Denbora asko ez zen han egon baina hango antolaketa eragina izan zuen Nightingalek ondoren emango zituen zainketetan eta antolatu zituen eskoletan.

⁴⁸ Jaioterriatik du izena

izateko behar hori bolada batekoa izango zelakoan eta lehenbailehen baztertu ahal izateko Erromara bidali zuten 1847. urtean eta ondoren 1849. urtean, Egiptora.

Baina berriro ere familiaren kontra joanez ere, Karitatearen Alaben talde bateko komunitate baten zainketa lanak konpartitzen hasi zen eta aldi berean herrixkak bisitatzen, bertako jendea nola bizi zen ikusi ahal izateko.

Ingalaterrara itzuli zenean, bere gurasoen baimena lortu zuen Erizaintza ikasteko: Kaiserswertheko Diakonisen Institutuan. Orduan 31 urte zituen. Hamasei urte kostatzen zitzaion etxeko oztopoak gainditzea erizaintzara dedikatu ahal izateko.

Erroman 1874an Sir Sydney Herbert, Ingalaterrako gudako idazkaria zena, ezagutu zuen. Krimeako gudak⁴⁹ aukera ezin hobe eman zion Nightingaleri. Britainiako jendeek, haserre bizian hartu zuten, Krimean zeuden britainiar tropek osasunarekiko zuten utzikeriaren berri: ez zeuden zirujaurik, erizainik, bendarik, tresna egokirik... hori dena alferrikakoa kontsideratzen zelako soldaduentzako. Gainera epidemiak, infekzioak, izozketak, parasitoak... zauriak baina askoz ere hildako gehiago eragiten zituzten. Aldiz, frantsesak ongi ekipaturik zeuden eta horrez gain, Karitateko Ahizpak zituzten erizain funtzio bikainak betetzen.

Hau guztia dela eta, Herbertekin batera, Krimeako gerrarako bulego txiki bat eratu zuen. Ondorioz, Sir Herbertek, tradizioaren aurka joanez, erizain emakume talde bat bidaltzea erabaki zuen lehenengoz, Ingalaterrako ejertzitza zaintzeko. Talde burua, Florence Nightingale zen, *Female Nursing Establishment of the English General Hospitals*-eko superintendentea izendatu ondoren. Turkian Nightingalek erizain, kudeatzaile eta estatistika dohainak zituela erakutsi zuen leku beldurgarria eta higuigarria babesleku bihurtuz.

Handik irten zen bere sinbolo zabalduena, gauetan lanpararekin ibiltzen zen emakumearena *"The Lady with the Lamp"*. Gerra honen ondorioz, erizaintzaren irudia aldatzen joan zen, leialtasuna, maitasuna eta honen beharra zabalduz, erizaintza berrantolatzen hasi zen.

1860an Erizaintzako lehen programa eratu zuen *Nightingale Training School for Nurses*, eta Londreseko S. Tomas Ospitalea aukeratzen du Erizainen Eskola finkatzeko. Maila handiko heziketa eta portaera morala zuten ikasleak aukeratu zituen. Bertako ikasleak erizaintzako aitzindari internazionalak izateko heziak izan ziren eta Australian, Estatu batuetan edo Kanadan, Nightingalen filosofiarekin Eskola berriak eratzen hasi

⁴⁹ Britainiar eta Frantses tropak, Krimea hartu zuten Turkia babestu nahian Errusiarren mehatxutik

ziren⁵⁰ emakumeentzako profesio duina lortuz.

Antzinako erizaintza eta gaur egungo erizaintzaren muga segur aski Florence Nightingalek jartzen du eta beraren ondoren, erizaintza antolatua sortu zen.

Bizitzaren azken 25 urte etxetik irten gabe egon bazen ere, Krimeako Kalenturak utzitako ondoriogatik, ezin esan lanik egin gabe egon zenik, liburu ugari idatzi baitzituen (147). Liburu esanguratsuenetakoa bat, *“Notes on Nursing: What it is and What it is Not”* da, 1859. urtean argitaratua. Hauez gain, jasota daude idatzitako 15000 inguru eskutitz gehienak osasunari buruzkoak. Beraietan, bere sinesmen, eta osasun-zainketen sistema aldatzeko gogoazaltzen ditu. Gustatzen ez bazitzaion ere, hainbat ospe eta ohore jaso ondoren 1910. urtean hil zen, 90 urterekin.

⁵⁰ 30. baino gehiago mundu osoan

2. Erizaintzaren eraketan egondako eraginak: XX. Mendea Espainian

XIX. mendean Espainiako erizaintza, elizako ordenak erregulatzen zuten eta kristautasunak eragindako apaltasuna eta egonkortasuna eredu ziren.

Erizaintzaren Profesionalen heziketari buruzko lehenengoetako erreferentzia legala, 1857ko Irailaren 9ko "*Ley de Instrucción Pública*" delakoa da, 40. eta 41. artikuluetan Praktikante eta Emagin tituluak aipatzen dituenean.

1860ko ekainaren 26ko Errege Dekretuan, titulua lortzeko behar diren ikasketak zedarritzen dira, bere testuan honako hau zehazten delarik: "*Que los aspirantes deberían acreditar haber realizado los estudios con matrícula previa, sirviendo a los practicantes por espacio de dos años, en un hospital que no tuviera menos de 60 camas*" (in Domínguez Alcón, 1986:97).

Baina Espainia, XIX.mendean gainbeheran zegoen, baita erizaintza ere. Hala ere, zainketara dedikatzen ziren pertsonak egon, bazeuden eta honen fede Concepción Arenalek eman zuen. Berak "*La caridad en España*" egunkarian 1871an Karitateko Alabak defendatu zituen zaintzaile moduan egiten zuen lanagatik baina aldiz, erizainen bizioen aipamena egin zuen. Arenalek dionez, Madrileko Ospitale Jenerala bisitatu ondoren han zegoen miseriak eta utzikeriak jota utzi zuen eta ondorioz gogor kritikatu zituen hango antolakuntza, janariak banatzerakoan zegoen fundamentu eskasa, erizainen arteko zintzotasun eza, zikinkeria,... Berak aipatzen zuen gutxienez hiru printzipio behar beharrezkoak zirela ospitale batean: txukuntasuna, garbitasuna eta ekonomia. Horrez gain eginbeharren artean janari egokiak banatzea, arropen txukuntasuna mantentzea eta garbiketa orokorrak egitea azpimarratzen zituen. Batzuetan Arenalek proposatutako aldaketei, Erreformismoa ere deitu izan zaie (Siles, 1999: 254-256).

1888ko azaroaren 16ko Errege Dekretuan, Praktikante eta Emaginaren jardura arautu zen. Bere lehenengo artikuluan praktikantea, Medikuaren laguntzailea moduan azaltzen da, hauek zirujia txikiagoko ebaketa batzuek egiten jarrai zezaketelarik. Era berean, dekretu honetan, emaginei erditze naturaletan laguntzeko baimena ematen zaie.

1896. urtean Federico Rubio Gali medikuak Santa Isabel de Hungria Erizain Eskola sortu zuen, Espainian ezagutzen den lehenengoa izanik. Teoria eta praktika barnean

zituen programak bi urtez zirauen eta, hauek amaitutakoan, gaitasun frogak gainditzeko zituzten ikasleei agiri bat ematen zitzaien. Erizain izan nahi zuen ikasleei eskatzen zitzaien lehenengo baldintza erlijio katolikoa praktikatzeko zen.

Aurrez aipatutako legeak oinarritzat hartuz, XX. mendearen Erizaintza zainketetan jarduten duten hiru lanbide ezagutzen dira: Praktikanteak, Erizainak eta Emaginak.

Praktikante eta Erizainen garapen legala, Espainian eta beste zenbait estatutan, gutxi gora-behera antzeko urtetan, gertatu zen: Ingalaterra (1860); Estatu Batuetan (1872) eta Kanadan (1890). Dena den, Espainian ikasketa hauen garapena bultzatu zuten faktoreak, ez ziren izan beste leku batzuetan, Britainia Handia kasu, izan zirenak.

Espainian, desberdintasun nabarmenenak honako hauek izan ziren:

1. Erlijio ordenek ez zituzten inoiz gaixoen zainketak bertan behera utzi.
2. Beste estatu batzuetan ez bezala, Espainian medikuek lagundu egin zuten Erizain Eskolak bultzatzen.
3. Espainian, batez ere ezagupen teknikoak zituzten praktikanteen hezkuntza garatzen da.

Erizainek eta praktikanteek jasotzen zituzten ikaskuntzak desberdin bideratuta zeuden; izan ere, erizainek ospitaleen menpe zeuden Eskoletan ikasten zuten eta Praktikanteek, aldiz, Medikuntza Fakultatean. Eta desberdintasun honek baldintzatu zuen, segur aski, gerora bi profesional hauen lan eremua, praktikanteek gehien bat ospitaletik kanpo lan egiten zuten bitartean, erizainak ospitaletan aritzen baitziren (García, 2001).

1915. urtean, eta “Siervas de María” delako Kongregazioak eginiko kudeaketen bidez, Erizain titulazioa agertzen da. Titulu hau eskura zezaketenak, erlijiosoak eta sekularrak ziren; Dekanoak izendatzen zituzten eta titulua lortu ahal izateko Gurutze Gorriak edo Kongregazio Erlijiosoek bermatutako 70 gai zituen programa baten ezagupenak frogatu behar zituzten epaimahai baten aurrean.

Ondoren, 1917. urtean Bartzelonan bi Eskola sortu ziren, “Escuela de Santa Madrona” eta “Escuela de Enfermeras Auxiliares de Medicina de la Mancomunidad Catalana” delakoak hain zuzen ere. “Escuela de Enfermeras de Cruz Roja” deiturikoa ere, urte berean zabaldu zen Madrilen.

Erizaintzak bere puntu garrantzitsuenetakoa 30. hamarkadaren hasieran lortu zuen, II Errepublikak azpiestruktura sanitarioa lortu ahal izateko egin zuen ahalegin

bikainarekin. Ondoren 1936an, gerra zibilak atzeranzko aldaketa ekarri zuen berarekin eta Sekzio Femeninoa zelakoaren eraginez emakumea etxetik kanpoko eskubiderik gabe geratu zen eta heziketa eta osasun arauak, filosofia honekin jaso zituen. Gainera estatuan sinesmen konfesionala betetzea derrigortu zen eta atzeranzko mugimendu hauekin, 50. hamarkada arte jarraitu zuen (Siles, 1999:343)

1952 ko ekainaren 27ko Errege Dekretuak, Praktikante, Erizain eta Emagin ikasketek batu egin zituen, “Ayudante Técnico Sanitario (A.T.S.)” delako titulua sortu zelarik.

Urte batzuk beranduago, 1955eko uztailaren 4ko Ministerioko Ordena baten bidez, A.T.S.rako ikasketetan sartzeko arauak finkatu ziren, Oinarrizko Batxilergoaren titulua eskatuz. Orduan Ikasketa Plana zabaldu egin zen eta proposatutako programak hiru urteko iraupena izango zuela onartu zen eta ikasleek derrigorrez barnetegian heziko ziren. Egoera honek 1967. urtera arte iraun zuen.

Urrats berri honek lanbidearen garapen handiagoa suposatu zuen batez ere, zio hauengatik (Mompert 1981):

1. Erizaintzan aritzen ziren profesional guztiak karrera bakarrean bildu ziren.
2. Ikasketen maila igo egin zen, nahiz Ikasketa Planaren edukietan, nahiz aurrez egindako ikasketen eskakizunean (Oinarrizko Batxilergoa eskatzen baitzen).
3. Eskola Profesionalak ziren aldetik, Erizain Eskolen eta Medikuntza Fakultateen arteko lotura ezarri zen, 1963ko maiatzaren 24ko Ordenak aginduta, A.T.S. ikasketak Erdi Mailakoak kontsideratu zirelarik.
4. Ikasketen barruan derrigorrezko eduki teoriko eta praktikoak zeuden, Eskola guztiek Hezkuntza Ministerioaren aginduak bete behar zituztelarik.
5. Araudi honen babespean eta Oinarrizko Ikasketa Plana osatzeko, A.T.S.en ekintza eremu batzuei dagokien formazioa zabaldu ahal izateko, espezialitate batzuk joan ziren jartzen. Hauetan lehenengoa Emagina izan zen, Fisioterapiak, Podologiak, Pediatria eta Puerikulturak, Azterketa Klinikoak eta Urologiak jarraitu ziotelarik.

1951. urtetik 1977. urtera Espainian gertaturiko ospitale garapen azkarrak, A.T.S.en eskaera garrantzitsua suposatu zuen. Eta honek, hezkuntza politikaren arduradunei kezka handia sortu zien, zeuden A.T.S.ek ezin baitzioten lan eskaintza izugarriari erantzun, honela, ospitale berriak zabaltzea ezinezko gertatzen zelarik.

Arazo hau konpondu nahian, Erakunde desberdinek, hauen artean “Instituto Nacional de Previsión (I.N.P.)” delakoak, beren ospitaletan A.T.S. Eskola desberdinak sortu

zituzten, profesional hauen hutsuneari erantzun ahal izateko

1970. urteko abuztuaren 4ko “Ley General de Educación” delakoak, A.T.S. ikasketei bi aukera ematen dizkie:

- a) Bigarren mailako Lanbide Heziketa bezala egituratzeko.
- b) Unibertsitate barruan sartzea, Unibertsitate Eskolak bezala.

Ia talde profesional guztiek bigarren aukera honen alde azaldu ziren eta, honengatik, Erizaintza Unibertsitate Eskolak sortzeko eskaera bideratu zioten Administrazioari.

3. Erizaintzaren profesionalizazioa

1977ko abuztuaren 22an Estatuko Aldizkari Ofizialean (B.O.E.) Hezkuntza eta Zientzia Ministerioioko uztailleko 23ko Errege Dekretua 2128/1977 argitaratu zen, A.T.S. Eskolak Unibertsitatean murgiltzen zirela Erizaintza Unibertsitate Eskola bihurtuz eta zentro hauetako titulatuak **“Erizaintza Diplomatuenak”** izendatuz.

1977ko urriaren 31ko Ministerioaren Aginduak Unibertsitate Eskoletan jarraitu behar zen Ikasketa Plana sortzeko oinarriko illoak finkatu zituen. Ekainaren 27an Europa Elkartean Zuzendaritzan berretsi zen “Acuerdo Europeo sobre Instrucción y Formación de las Enfermeras 77/453/C.E.E.” delakoak aholkatzen duen bezala 4.600 orduko iraupena izango zuela erabaki zen.

Heziketaren norabideak nahiz ikasgai desberdinen programen egituraketak, aldaketa garrantzitsuak suposatzen dituzte honako arrazoiengatik:

1. Osasun-Gaixotasun kontzeptu berriak onartzen dira.
2. Zainketak gizabanakorantz (osasuntsu edo gaixo dagoelarik) familiarantz edo komunitatearenganantz bideratzen dira.
3. Pertsonaren ikuspen integrala egiten da, izaki bio-psiko-soziala den aldetik.
4. Gizabanakoaren beharren aldaketak planteatzen dituen arazoak konpontzeko jarduerak identifikatzen dira.
5. Osasun taldearen parte hartzea bultzatzen da.
6. Erizaintza zientzia eremuan, ikertu beharra sortzen da.
7. Gizabanakoari, familiari eta komunitateari zuzenduriko Osasun Hezkuntzaren eta Erizaintza Profesionalaren maila desberdinen formaziorako erakarpena finkatzen da.
8. Edukietan erdia teorikoa eta beste erdia praktikoa da.

Ikasketa Planaren norabide berria eta Akademi maila altuagoa direla eta, 1980ko uztailaren 15eko Ministeritza aginduak, titulazioa berria lortu nahi duten A.T.S. entzako konbalidazio Plana arautzen du, arduraduna Universidad Nacional de Educación a Distancia (U.N.E.D.), delakoa delarik.

1980ko abenduaren 12ko Errege Dekretua argitaratu ondoren, berez, A.T.S.aren espezialitateak ziren Fisioterapia eta Podologia, Diplomaturak izatea pasatzen dira.

Erizaintza Unibertsitatean kokatzeak, gure iritziz, abantailak ekarri dizkio. Izan ere, jakintza dagoen tokian leku berezi bat izateaz gain, ikuspuntu berriek bultzatu egiten dute.

Unibertsitatean ikasketak ikasleei eta irakasleei ideia eta balore kultural desberdinak, irakatsi eta ikasteko modu desberdinak, arazoen ikasketa sistematikoaren garrantzia, populakuntzaren osasunaz arduratzeko era diferenteak aurkeztea ahalbideratu du.

Azken finean, ikuspegi zabalagoa, ematen dio Erizaintzaren hezkuntza eduki eta teoriak ezagupen dibertsitate zabal bati (Gizarte zientziak, Humanitateak, Arteak, e.a.) dagozkiola ondorioztatzen delako eta bere oinarri zientifikoak indartzen direlarik.

Unibertsitate Erreformatarako Legearen 28.1 artikuluan, hitzez hitz honako hau dio:

"El Gobierno a propuesta del Consejo de Universidades establecerá los títulos que tengan carácter oficial y validez en todo el Territorio Nacional, así como las Directrices Generales de los planes de estudios que deben cursarse para su obtención y homologación".

Artikulu hau garatzean, azaroaren 27ko 1497/1987 Errege Dekretuan, izaera ofiziala duen edozein unibertsitate titulu ofizial lortzeko bideratuta dauden ikasketa plan guztiei dagozkien arauak argitaratu ziren.

Unibertsitate irakaskuntzen eguneratze eta erreforma honek, lau helburu nagusi ditu:

1. Unibertsitatean ematen diren irakaskuntza eta edukiak eguneratzea.
2. Irakaskuntzak malguago bihurtu. Honela, titulu ofizial bera lortzera bideratuta dauden ikasketa planak, unibertsitate desberdinetan nahiz unibertsitate beraren barruan, desberdinak izateko aukera egongo da.
3. Unibertsitatea eta Gizartea lotu, irakaskuntzak behar sozialei hurbilduz.
4. Erreformak goi mailako irakaskuntza sistema egokitu nahi du, Europako Ekonomia Erkidegoaren eskakizunei erantzun ahal izateko.

1990ko urriaren 26ko 1146 Errege Dekretuan (B.O.E.ko 1990ko azaroaren 20an) Erizaintza Diplomatura titulua lortzeko Ikasketa Planak egiteko ildoak arautzen dira.

Azken urteak aldaketa sozial nabarmenak ekarri dituzte beraiekin. Aldaketa hauek eragin nabarmena izan dute osasunarekin erlazionatutako lanbidetan eta erizaintza ez da horietatik baztertuta geratu. Aldaketak arlo desberdinetan sailkatu daitezke: ekonomikoak, sozialak, kulturalak eta politikak. Hauek guztiak erizaintzan eragina izan

dute sistema sanitarioaren aldaketa estrukturalak ekarri dituztelako, profesioaren barnean aldaketak beharrezkoak izan direlako eta gainera gizarteak berak aldaketak izan dituelako.

Guzti honekin, osasun arloan eszenario berriak sortu dira eta erizaintza ez da bakarrik planteatu nola moldatu horietara baizik eta moldaketa prozesua ondo burutzeko eta zainketa ezin hobeak eman ahal izateko gizartearen balore, behar eta espektatiba aldakorrek zein diren behatu eta ikertu nahi izan ditu eta orduan ikasketaren filosofia planteatu sortzen ari diren paradigma berrietara moldatuz.

Horretarako berrikuntzak beharrezkoak ziren eta Unibertsitatetako Lege Organikoak (2001) ikasketa unibertsitarioak behar duten markoa eskaintzen du. XII. tituluan Europako Unibertsitate Esparrura moldatzeko ikasketetan egin behar diren aldaketak bai estruktura aldetik eta baita funtzionamenduen aldetik ere, jasota daude.

Espainiako Sistema Unibertsitarioaren integrazioa⁵¹ Europako Unibertsitate Esparrura (EUE), 2010 baina lehen egin zen bat egin zelako 1999an izenpetu zen Boloniako Deklarazioarekin. Hau Europako 21 lurralde desberdinetako Hezkuntza ministroak izenpetu zuten, bere aurrekaria Sorbonakoa izan zelarik. Ondoren Salamancan, Pragan Bartzelonan eta Berlingo bileretan ere, integrazioaren beharra konfirmatu zen.

Espainian konbergentziarako legedia moldatzen joan da Errege Dekretu (ED) desberdinen bitartez:

- 1044/2003 EDk Europara moldatutako titulazio berriak era bat ezarri arte unibertsitateek emango dituzten Tituluen prozedura zehaztatzen du.
- 1125/2003 EDk Kredituen sistema europarra eta kalifikazio sistema ezartzen du ofizialki Espainia osorako. ED honetan ere, Kreditu europarra definitzen da. Ematen den definizio zehatza honakoa da.

Crédito europeo es:

“la unidad de medida del haber académico que representa la cantidad de trabajo del estudiante para cumplir los objetivos del programa de estudios y que se obtiene por la superación de cada una de las materias que integran los planes de estudios. En esta unidad de medida se integran las enseñanzas teóricas y prácticas, así como otras actividades académicas dirigidas, con inclusión de las horas para alcanzar los objetivos formativos”

⁵¹ Hezkuntza, Kultura eta Kirol ministerioko Dokumentu markoa da eta EUEra integratzeko ikasketan egin behar dituzten moldaketa lerroak finkatzen ditu.

ED honetan erabakitzen da baita ere:

- Kurtso bakoitzarekiko kredituak 60 izango direla.
- Kredituak kalkulatzeko kontuan izango dira ikasleek, ezaguerak, gaitasunak eta trebetasunak lortu ahal izateko behar dituzten orduak. Hauek klase teorikoak, praktikoak, mintegiak, ikasketa orduak, proiektuak, azterketak prestatzeko orduak eta ebaluazio frogak barneratuta izango dituztelarik.
- Denbora osoa Ikaskuntzara dedikatzen den ikasle bakoitzak 36-40 ordu tarteko lana izango du astero.
- Kreditu bakoitzak 25-30 ordu izango ditu.

Erizaintza Eskolek Boloniako ikasketak onartu dituzte eta denak betetzen dute Europak proposatutako 4600 orduko betekizuna⁵². Kualifikazio profesionali dagokionez zuzentarauak ezartzen du estatu bakoitzaren legearen arabera erizaintzako ikaskuntza erizaintza eskola bakoitzeko zuzendaritzapean edo dagokion autoritatearen menpean dagoela eta ikasketak bi arlo handitan banatuta geratzen dira:

- a) Arlo teorikoan: beraren bidez ikasleek ezaguerak jakin eta ulertu, gaitasun profesionalak barneratu eta trebetasunak lortuko dituzte osasun zainketa orokorrak emateko eta ebaluatzeko.
- b) Arlo klinikoan: teorian jasotako jakinduriaren bidez, gizakia osasuntsuarekin edo gaixoarekin kontaktu zuzenean jarri beharreko ezagutza jasoko du. Gehienetan talde bateko partaide izango da eta bertako kide izan beharko du bai zainketa orokorretan eta baita zehatzetan ere. Bere ikasketa praktikoa ospitaletan eta ospitaletik kanpo ere emango da.

Bukatu esanez, L. Aiken ikerlariak diola, ospitaleetan ingresatuta dauden pertsonen artean, osasunarekin erlazionatutako hainbat arazo eta hilkortasuna, nabarmen jaisten dela, formazio altua duten erizainek zaintzen dituztenean (in Bernués, 2004).

⁵² Directiva de la Comunidad Económica Europea, COM (2002) 119 final, 2002/0061 (COD)

4. Bibliografia

- Aguirre Sorondo, A. (1990). Los saludadores. *Cuadernos de Etnología y Etnografía de Navarra*, (22), 307-319.
- Bernués Vázquez, L., & Peya Gascons, M. (2004). In Agencia Nacional de Evaluación de la Calidad y Acreditación (Ed.). *Libro Blanco: Título de Grado en Enfermería* Agencia Nacional de Evaluación de la Calidad y Acreditación.
- Díez de Salazar Fernández, Luis Miguel, Sociedad de Estudios Vascos, & Archivo Municipal de Segura. (1985). *Colección Diplomática del Concejo de Segura (Guipúzcoa), (1290-1500)*. San Sebastián: Sociedad de Estudios Vascos.
- Domínguez Alcón, C. (1986). *Los cuidados y la profesión enfermera en España* Pirámide.
- Donahue, M. P., & Russac, P. A. (1985). *Historia de la enfermería*. Mosby Company.
- Egaña, I. (2009). *Mil nuevas noticias insólitas del país de los vascos*. Tafalla: Txalaparta.
- Ehrenreich, B., & English, D. (1973. Edicion española 1981). *Brujas, parteras y enfermeras. una historia de sanadoras*. Barcelona: Ed. Española Ediciones La Sal.
- Elizen arteko Biblia* (2004). (2. euskara aldetik Euskaltzaindiaren azken araudien arabera eguneratuta ed.) Bibli Elkarte Batuak.
- Elorza Puyadena, M. I. (2011). *Errege bidea, Santiago bidea: Igartzatik San Adrianeraino*. Zegama: Zegamako Udala.
- Fernández Ferrín, C. (2004). *Enfermería Fundamental*. Barcelona: Masson.
- Ferreiro Ardións, M., Aguirre Casillas, M. P., Lezaun Valdubieco, J., & Colegio Oficial de Enfermería de Álava. (2008). *Historia de la enfermería en Álava*. Vitoria-Gasteiz: Colegio Oficial de Enfermería de Álava.
- García Hernández FP, Pancorbo Hidalgo PL, Rodríguez Torres C. (2001) "Evolución de la Enfermería Profesional en España. Del siglo XX al XXI". *Index de Enfermería* [Index Enferm] (edición digital) ; 32-33. Disponible en <http://www.index-f.com/index-enfermeria/32-33revista/32-33_articulo_23-27.php> Kontsulta (2012-10-05).

- Harluxet hiztegi entziklopedikoa web* (2000). Klaudio Harluxet Fundazio.
<http://www1.euskadi.net/harluxet/emaitza.asp?sarrera=historia>
- Henningesen, G. (1983). *El abogado de las brujas: Brujería vasca e inquisición española*. Madrid: Alianza.
- Hernández Martín, F. (1996). *Historia de la enfermería en España: desde la antigüedad hasta nuestros días*. Madrid: Síntesis.
- Hipócrates, [Igerabide, J. K., & Ugarteburu, I (itzultzaileak)]. (1995). *Hipokratesen aforismoak*. Usurbil: Elhuyar Kultur Elkartea.
- Mompart García M.P.: "Formación en Ciencias de la salud". *Notas de Enfermería*. 1.Bol. 8. Zbk. Madrid: Salvat. Uztaila-Abuztua 1991
- Moradiellos, E. (1999). *El oficio de historiador*. 3.ed. Madrid: Siglo XXI.
- Murugarren, L. (1983). Presencia de otra orden hospitalaria en Guipúzcoa, en San Adrian. *Boletín de La Real Sociedad Bascongada de Amigos del País*, XXXIX, 785-790.
- Nightingale, F. (1990). *Notas sobre enfermería: Qué es y qué no es*. Barcelona: Masson-Salvat.
- Silés González, J. (1999). *Historia de la enfermería*. Alicante: Aguaclara.
- Strachey, L., & López García, D. (1989). *Victorianos eminentes*. Madrid: Aguilar.
- Woodham-Smith, C. (1965). *Florence Nightingale*. Madrid: Selecciones del Reader's Digest.